

Inspectie van het Onderwijs
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Tussen wens en werkelijkheid

*De kwaliteit van het vak Fries in het basisonderwijs en
het voortgezet onderwijs in Fryslân*

Voorwoord

In de afgelopen tien jaar heeft de Inspectie van het Onderwijs in een drietal rondes de kwaliteit van het onderwijs in het vak Fries beoordeeld in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs. Voor het eerst in 1999, in 2006 en nu weer in 2009. We zien een heel divers beeld aan ontwikkelingen.

Eenzijds is er in de afgelopen jaren fors geïnvesteerd om het onderwijs in het Fries op een hoger peil te brengen. Daarbij valt te denken aan nieuwe kerndoelen en daarbij passende methodes; programma's van Omrop Fryslân en ook een subsidieregeling van de provincie om kleine (examen)klassen mogelijk te maken. Ook vormen de drietalige basisscholen een opvallende ontwikkeling.

Anderzijds zien we van deze en andere ontwikkelingen nog onvoldoende terug in de lessen. De basiskwaliteit van deze lessen is weliswaar vergelijkbaar met lessen in andere vakken, maar juist daar waar lessen Fries sterk zouden moeten zijn, valt de kwaliteit erg tegen en zien we ook weinig ontwikkeling in de periode 1999-2009. Zo wordt er te weinig rekening gehouden met de verschillen tussen Friestalige en niet-Friestalige leerlingen en wordt er meestal niet gericht gewerkt aan het behalen van bepaalde leerresultaten voor Fries. Ook speelt Fries als voertaal bij andere vakken in het algemeen geen of een bescheiden rol.

Tussen wens en werkelijkheid. In de bestuursafspraken tussen rijk en provincie voor de jaren 2001-2010 en in de provinciale nota *Boppeslach* (2006) zijn forse ambities geformuleerd voor het onderwijs in het Fries. De werkelijkheid staat daar nog ver vanaf. In de panels die werden gehouden naar aanleiding van de voorlopige resultaten merkten leraren op dat Fries vaak wordt gezien als iets dat er bij komt en ook nog even moet; het hangt er vaak bij. Verder werd daar de vraag opgeworpen hoeveel draagvlak er onder ouders is om de positie van het vak Fries uit te breiden; er werden twijfels geformuleerd – ook op basis van vragenlijstonderzoek (in 2009 en eerder) – of de 'taaltrots' van de Friezen daarvoor stevig genoeg is.

De inspectie denkt dat het binnen de bestaande lessen eerst veel beter kan en moet; we hebben hier ook goede voorbeelden van gezien. In dit rapport worden aanbevelingen geformuleerd om heel gericht te werken aan een versterking van het bestaande aanbod, de kwaliteit van leraren en hun onderwijs. Daar moet de ambitie uiteindelijk voelbaar worden: in inspirerende lessen waar leerlingen aantoonbaar veel leren in en over de Friese taal en cultuur. Besturen en schoolleiders hebben hierbij een cruciale rol.

It kin better!!

Drs. H.G.J. Steur
Hoofdinspecteur

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
Inleiding	7
1 Ontwikkelingen rondom het vak Fries	8
1.1 Veranderingen in de kerndoelen Fries	8
1.2 De onderwijsnota Boppeslach	8
1.3 Het kwaliteitsakkoord Basisonderwijs Fryslân	9
1.4 Nieuwe methoden Fries voor het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs	10
1.5 De Trijetalige Skoalle	10
1.6 Toetsing van het vak Fries	11
1.7 Meertalige peuterspeelzalen en kinderdagverblijven	11
1.8 Lectoraat Fries en meertaligheid	11
1.9 Stuurgroep decentralisatie Friese taal	11
2 Opzet van het onderzoek	13
2.1 Onderzoeksvragen	13
2.2 Methoden van onderzoek	13
2.3 Waarderingskader Fries en overige instrumenten	14
2.4 Onderzoeksgroepen en respons	15
2.5 Analyses	16
3 De taalsituatie op scholen in Fryslân	17
3.1 De taalsituatie in het basisonderwijs	17
3.2 De taalsituatie in het voortgezet onderwijs	20
4 Fries in het basisonderwijs	23
4.1 De kwaliteit van het Fries op de basisscholen	23
4.2 Factoren op schoolniveau	25
4.3 Factoren op het niveau van klas en leraar	29
5 Fries in het voortgezet onderwijs	33
5.1 De kwaliteit van het vak Fries in het voortgezet onderwijs	33
5.2 Factoren op schoolniveau	35
5.3 Factoren op het niveau van klas en leraar	41

6	Fries in het speciaal onderwijs	43
6.1	Samenstelling leerlingbevolking	43
6.2	Rol van de Friese taal in het speciaal onderwijs	44
7	Beleid van besturen ten aanzien van het Fries	45
7.1	Beleid ten aanzien van het Fries	45
7.2	Het vak Fries op de scholen	46
7.3	Betrokkenheid bij specifieke activiteiten	47
8	Drietalige basisscholen	48
8.1	Taalsituatie op de drietalige basisscholen	48
8.2	Fries op drietalige basisscholen	49
9	Conclusies en aanbevelingen	54
9.1	Samenvatting van de onderzoeksresultaten	55
9.2	Algemene conclusies	56
9.3	Aanbevelingen	57
	Bijlagen	58
	Literatuur	62

Samenvatting

De Inspectie van het Onderwijs brengt regelmatig verslag uit van de stand van zaken met betrekking tot de kwaliteit van het vak Fries in de provincie Fryslân. Het hier beschreven onderzoek stelt opnieuw de stand van zaken vast aan de hand van de volgende onderzoeksvragen:

1. hoe geven basisscholen en scholen voor voortgezet onderwijs vorm aan het vak Fries?
2. welke ontwikkelingen hebben in vergelijking met 2004-2005 op scholen plaatsgevonden?

Daarnaast heeft de inspectie onderzocht welke rol het Fries speelt in scholen voor speciaal onderwijs, of de taalsituatie in Friese scholen veranderd is en in hoeverre schoolbesturen beleid voeren ten aanzien van het vak Fries. Ook is nagegaan hoe drietalige basisscholen vormgeven aan het vak Fries. De inspectie heeft aan de hand van vragenlijsten gegevens verzameld bij directies en besturen van alle basisscholen en scholen voor voortgezet onderwijs die geen beroep kunnen doen op een ontheffingsregeling voor het Fries. Verder zijn 117 lessen Fries op basisscholen en 40 lessen Fries op scholen voor voortgezet onderwijs geobserveerd. Dat is gebeurd met behulp van het waarderingskader Fries van de inspectie.

De taalsituatie op scholen in Fryslân

In vergelijking met 2005 is het percentage Friestalige leerlingen op basisscholen (52%) en scholen voor voortgezet onderwijs (63%) niet sterk veranderd. Op termijn lijkt het erop dat het percentage Friestalige leerlingen in het voortgezet onderwijs zal gaan dalen. In de communicatie op scholen speelt het Fries wel een rol in de mondelinge, maar niet of nauwelijks in de schriftelijke communicatie. Zo zijn notulen, nieuwsbrieven, schoolgidsen en schoolplannen praktisch altijd Nederlandstalig. In de communicatie met ouders van basisschoolleerlingen laten de scholen, in tegenstelling tot 2005, het minder aan de leraren zelf over welke taal zij met ouders spreken. Er is iets vaker beleid op dit punt geformuleerd.

Het Fries in het basisonderwijs

In vergelijking met landelijke cijfers valt vooral op dat er op de Friese scholen nauwelijks sprake is van een systematische evaluatie van de resultaten en van het onderwijsleerproces met betrekking tot het vak Fries. Het percentage scholen dat een taalbeleidsplan heeft, met daarin onder andere aandacht voor het taalaanbod, verbeteringen van het taalonderwijs en de thuistaal van leerlingen, lag in 2005 op 12% en nu op zo'n 50%. Ook het percentage scholen met een taalcoördinator (meestal een leraar met een taak) is sterk toegenomen (niet alleen voor Fries, maar ook voor Nederlands en soms ook voor Engels). De algemeen pedagogisch-didactische kwaliteiten van leraren die het vak Fries doceren, heeft de inspectie overwegend als voldoende beoordeeld en verschillen nauwelijks met landelijke cijfers. De pijnpunten liggen op het gebied van het leerstofaanbod voor leerlingen met verschillende taalachtergronden, de afstemming van de instructie en verwerking, het gebrek aan bevoegde leraren voor het vak Fries en het gebrek aan toetsen.

Het Fries in het voortgezet onderwijs

Evenals in het basisonderwijs is ook in het voortgezet onderwijs de kwaliteitszorg rond het vak Fries onvoldoende ontwikkeld. Dat geldt zowel voor de evaluatie van het onderwijsleerproces en de resultaten als voor de planmatigheid en borging van verbeteractiviteiten. De overige resultaten lijken in grote lijnen ook erg op die in het basisonderwijs. Zo zijn leraren in het voortgezet onderwijs in voldoende mate in staat om duidelijk uit te leggen en de leerlingen actief bij het onderwijs in het vak Fries te betrekken. De afstemming van het leerstofaanbod en het didactisch handelen op (taal)verschillen tussen leerlingen daarentegen is in het voortgezet

onderwijs nog onvoldoende aanwezig. Ook heeft maar de helft van de leraren die Fries geven een bevoegdheid voor Fries. Ofschoon meer scholen een taalbeleid hebben dan in vorige onderzoeken het geval was, loopt het voortgezet onderwijs hier wel achter op het basisonderwijs.

Het Fries in het speciaal onderwijs

De WEC biedt ruimte, indien scholen voor speciaal onderwijs dat willen, om aandacht aan het Fries te besteden. Op iets minder dan de helft van het aantal scholen speelt het Fries op enigerlei wijze een rol in het onderwijs (in de omgangstaal, als therapietaal bij logopedie bij Friestalige kinderen, in specifieke pedagogische situaties).

Het beleid van besturen ten aanzien van het Fries

Ongeveer twee derde van de schoolbesturen, zowel in het basisonderwijs als in het voortgezet onderwijs, zegt beleid ten aanzien van het Fries als vak te voeren. Bij besturen van basisscholen gaat het dan vooral om investeringen in nieuwe methoden, de ontwikkeling van een taalbeleidsplan of het aanstellen van een taalcoördinator. In het voortgezet onderwijs is het beleid met name gericht op uitbreiding van het vak Fries na het eerste jaar. Ruim een derde van de besturen van basisscholen heeft een voertaalbeleid ontwikkeld, tegen een vijfde van de besturen in het voortgezet onderwijs.

Drietalige basisscholen

Een doel van de drietalige basisschool is onder andere het verhogen van de kwaliteit van het Fries. De inspectie constateert dat de directeuren van de drietalige basisscholen vaker systematisch gegevens over de thuistaal verzamelen dan directies van andere scholen. De inspectie heeft 5 drietalige scholen bezocht. Deze scholen doen meer aan kwaliteitszorg rond Fries dan andere scholen en leraren slagen er vaker in de instructie en verwerking van leerstof af te stemmen op de verschillen tussen leerlingen die de Friese taal betreffen. De drietalige scholen onderscheiden zich verder vooral van de overige scholen door de veel grotere hoeveelheid tijd die ze besteden aan het Fries als voertaal.

Conclusies en aanbevelingen

De in de vorige rapporten (1999, 2001, 2006) beschreven conclusies en aanbevelingen hebben er nog niet toe geleid dat er op alle fronten stevige vooruitgang is geboekt als het gaat om het vak Fries. Het noodzakelijke draagvlak daarvoor is niet altijd zo duidelijk op scholen of bij de ouders aanwezig. Uit de lesbezoeken blijkt dat de algemeen pedagogisch-didactische competenties van leraren vergelijkbaar zijn met andere lessen, maar er wordt nauwelijks opbrengstgericht gewerkt, waarbij leraren nu ook onvoldoende rekening houden met de talige achtergronden, mogelijkheden en capaciteiten van leerlingen. De inspectie heeft echter waargenomen dat, blijkens observaties, er ook leraren zijn die er in slagen wel in voldoende mate aan taalverschillen tegemoet te komen. Gezien de beperkte tijd die er voor het vak Fries op het lesrooster staat is het de vraag of alle kerndoelen wel aan bod kunnen komen; dit geldt zowel voor het basis- als voor het voortgezet onderwijs. Vanwege het ontbreken van genormeerde toetsen kan de inspectie onvoldoende inhoud geven aan haar toezicht. Van het aanbod vanuit de hogescholen voor deskundigheidsbevordering wordt slechts spaarzaam gebruik gemaakt. Als basis voor goed onderwijs mag worden verondersteld dat leraren bevoegd en bekwaam zijn voor het geven van het vak Fries en dit is nog steeds zorgwekkend, want teveel leraren geven onbevoegd les. Tenslotte zijn de rechten en plichten over het al dan niet geven van het vak Fries conform de wetgeving niet altijd helder.

Genoemde conclusies leiden tot de volgende aanbevelingen:

- het ontheffingsbeleid van de provincie Fryslân moet zijn uitgekristalliseerd en geactualiseerd;
- scholen dienen opbrengstgericht te werken en daarbij het leerstofaanbod af te stemmen op de talige capaciteiten van leerlingen;
- de bekwaamheden/bevoegdheden Fries in het basisonderwijs moeten worden verduidelijkt en de lerarenopleidingen moeten zorgen voor een laagdrempelig aanbod in het kader van deskundigheidsbevordering.
- zodra leerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs kunnen worden gevolgd aan de hand van een genormeerd leerlingvolgsysteem, zal de kwaliteit van het onderwijs Fries opnieuw door de inspectie worden onderzocht.

Inleiding

In de Bestuursafpraak Friese Taal en Cultuur 2001-2010 (Staatscourant 125, 3 juli 2001) maakten het rijk en de provincie Fryslân nadere afspraken om de positie van het Fries in het primair en voortgezet onderwijs te versterken. Rijk en provincie kwamen overeen dat de Inspectie van het Onderwijs regelmatig verslag uitbrengt over de stand van zaken met betrekking tot de kwaliteit van het vak Fries in de provincie Fryslân.

De inspectie heeft twee keer eerder onderzoek op dit gebied verricht, het meest recent in 2004-2005 en daarvoor in 1999 (voortgezet onderwijs: basisvorming) en 2001 (basisonderwijs). Het basisonderwijs is in de jaren daarvoor in meer inventariserende zin onderzocht (Inspectie van het Onderwijs, 1986, 1989). In 1995 heeft de inspectie de rol van het Fries in heemkunde en sociale wereldoriëntatie onderzocht.

In 2009 heeft de inspectie opnieuw onderzoek gedaan naar de kwaliteit van het vak Fries in het basis- en voortgezet onderwijs. De resultaten zijn in dit rapport beschreven.

Het eerste hoofdstuk beschrijft de ontwikkelingen in de context van het vak Fries sinds de vorige rapportage in 2006. In het tweede hoofdstuk wordt de opzet van het onderzoek in 2009 beschreven en verantwoord. De resultaten worden vervolgens gepresenteerd in de hoofdstukken 3 tot en met 7. Hoofdstuk 3 gaat in op de actuele taalsituatie op scholen in Fryslân. Hoofdstuk 4 bevat de onderzoeksresultaten voor het basisonderwijs, hoofdstuk 5 die voor het voortgezet onderwijs en in hoofdstuk 6 worden de resultaten van het speciaal onderwijs aan de orde gesteld. In hoofdstuk 7 wordt ingegaan op het beleid van de schoolbesturen ten aanzien van het Fries. Hoofdstuk 8 beschrijft de stand van zaken op de drietalige basisscholen. Ten slotte worden de belangrijkste conclusies van het onderzoek in hoofdstuk 9 samengevat en wordt aandacht besteed aan de toekomst van het vak Fries, in het licht van de conclusies die de inspectie heeft getrokken in eerder onderzoek over dit thema.

1 Ontwikkelingen rondom het vak Fries

Dit hoofdstuk schetst de belangrijkste ontwikkelingen die zich rond het Fries in het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs hebben voorgedaan sinds de vorige inspectierapportage over het Fries (Inspectie van het Onderwijs, 2006). Het gaat daarbij om veranderingen in de kerndoelen voor het Fries (1.1), de onderwijsnota *Boppeslach* van de provincie Fryslân (1.2), het kwaliteitsakkoord Basisonderwijs Fryslân (1.3), de nieuwe methoden die zijn verschenen voor het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs (1.4), de ontwikkelingen op het gebied van de Trijetalige Skoalle (1.5), toetsen voor het vak Fries (1.6), meertalige peuterspeelzalen en kinderdagverblijven (1.7), het lectoraat Fries en meertaligheid (1.8) en de stuurgroep decentralisatie Friese taal (1.9).

1.1 Veranderingen in de kerndoelen Fries

In het vorige inspectierapport is reeds stilgestaan bij de veranderingen in de kerndoelen Fries. Vóór 2006 waren de toen vigerende kerndoelen Fries voor het basisonderwijs inhoudelijk identiek aan de kerndoelen Nederlandse taal en ze omvatten spreken, luisteren, lezen, schrijven en taalbeschouwing. Dit bleek voor veel scholen echter een zware opgave te zijn. Mede daarom zijn nieuwe kerndoelen Fries ontwikkeld. Deze kerndoelen Fries zijn wel anders geformuleerd dan die voor Nederlandse taal, maar ze dekken dezelfde domeinen. In de kerndoelen worden aan Friestalige leerlingen geen andere eisen gesteld dan aan Nederlandstalige; ze beschrijven in principe het aanbod dat voor alle leerlingen in Fryslân geldt. Scholen mogen keuzes maken om dat aanbod af te stemmen op de populatie.

Aan Friestalige leerlingen in het voortgezet onderwijs worden in de nieuwe opzet andere eisen gesteld dan aan niet-Friestalige leerlingen. De nieuwe kerndoelen Friese taal en cultuur voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs zijn voor de onderbouw sinds 2006 verplicht gesteld. Daarnaast kunnen scholen Fries in de hogere leerjaren facultatief aanbieden. De nieuwe kerndoelen houden rekening met verschillen in de beheersing van het Fries van leerlingen die het eerste jaar binnenkomen, door differentiatie naar niveau van taalbeheersing als uitgangspunt te kiezen. Sommige doelstellingen zijn voor alle leerlingen in de onderbouw bedoeld en hebben betrekking op het deelnemen aan een tweetalige cultuur. Daarnaast zijn er enkele doelstellingen die gelden voor leerlingen voor wie Fries de tweede taal is, dan wel Fries als moedertaal hebben (zie bijlage 1).

1.2 De onderwijsnota *Boppeslach*

In november 2006 is de onderwijsnota *Boppeslach* door de Provinciale Staten aangenomen. Het hoofddoel van de onderwijsnota is het verbeteren van de onderwijskundige kwaliteit van het Friese basisonderwijs. Deze doelstelling wordt vanuit drie invalshoeken benaderd:

- de onderwijskundige kwaliteit van het Friese basisonderwijs;
- het integraal taalbeleid;
- de zorg in en om het basisonderwijs.

De oorsprong van *Boppeslach* ligt in het onderzoek naar de effectiviteit van het onderwijs in Fryslân (Van Ruyven, Onderwijseffectiviteit in Fryslân, 2004). In dat onderzoek werd geconcludeerd dat taal- en rekenachterstanden van Friese leerlingen niet toegeschreven moeten worden aan het feit dat een groot aantal Friese leerlingen van huis uit niet-Nederlandstalig is, maar vanuit andere factoren verklaard moeten worden. Voor de uitvoering van de onderwijsnota *Boppeslach* ligt de regie in handen van de provincie Fryslân. Wat het integraal taalbeleid betreft zijn de volgende doelstellingen geformuleerd:

- De positie van het Fries neemt in het kader van regionale talen of talen van minderheden in Europa een toppositie in.
- In 2015 heeft de Friese taal en cultuur op meer dan de helft van de onderwijsinstellingen in de sectoren VVE en PO een substantiële positie in het kader van integraal taalbeleid, wat curriculuminhoud en onderwijstijd betreft.
- In 2015 sluit het voortgezet onderwijs op adequate wijze aan op het primair onderwijs wat de Friese taal en cultuur betreft. Dit betekent dat er in elk geval sprake is van een doorlopende leerlijn voor het vakgebied Friese taal en cultuur.
- Op de beide Friese pabo's heeft het Fries in het kader van integraal taalbeleid een substantiële positie binnen het curriculum van de gehele opleiding en de opleiding tot Foech Frysk heeft een door externe instanties geverifieerd kwaliteitsniveau op het terrein van inhoud en didactiek.

1.3 Het kwaliteitsakkoord Basisonderwijs Fryslân

In 2009 ondertekenden het rijk, de provincie Fryslân en de overkoepelende schoolbesturen (openbaar, rooms-katholiek, protestants-christelijk en gereformeerd onderwijs) het kwaliteitsakkoord Basisonderwijs Fryslân. In het akkoord worden naast doelen met betrekking tot het verbeteren van de zwakke en zeer zwakke scholen, de implementatie van vroegsignalering en de verbetering van taal- en rekenprestaties eveneens verbeteringen nagestreefd ten aanzien van de competenties van leraren in de Friese taal. Het doel is dat de competenties van de leraren basisonderwijs in het onderwijzen van de Friese taal verbeteren. Daarvoor wordt een scholingsaanbod opgezet dat betrekking heeft op:

- het optimaal beheersen van de Friese taal door leraren, met daarbij accent op de schrijfvaardigheid en de spelling;
- een goede beheersing van de didactiek van twee- en meertaligheid, waarbij extra aandacht besteed wordt aan het hanteren van differentiatie;
- het op een didactisch correcte wijze werken met de methode Studio F, gebaseerd op een goed didactisch inzicht in de opbouw en de inhoud van het materiaal;
- een goede kennis van de Friestalige jeugdliteratuur die voor leerlingen in het basisonderwijs beschikbaar is.

Het rijk stelt voor de scholing van leraren basisonderwijs voor de periode 2010-2012 jaarlijks een bedrag beschikbaar. Deze subsidie wordt via de provincie aan de twee hogescholen met een lerarenopleiding basisonderwijs verstrekt. De provincie zorgt ervoor, in overleg met de beide hogescholen, dat een adequaat scholingsaanbod wordt geboden en dat het onderwijsveld goed wordt geïnformeerd. De schoolbesturen stimuleren de leraren gebruik te maken van het scholingsaanbod.

Als uitvloeisel van het kwaliteitsakkoord Basisonderwijs Fryslân geldt dat de beide lerarenopleidingen basisonderwijs in Fryslân vanaf het schooljaar 2010-2011 de nascholingscursus Foeh Frysk gaan verzorgen, bestemd voor leraren basisonderwijs die niet over een bevoegdheid Fries beschikken.

1.4 Nieuwe methoden Fries voor het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs

Voor het basisonderwijs heeft het Taalsintrum Frysk/CEDIN de methode Studio F ontwikkeld en deze wordt in Fryslân inmiddels op tal van basisscholen in de lessen Fries gehanteerd (zie hoofdstuk 4). De uitgevers hebben behalve een basisboek, gedifferentieerde niveauboeken en methodegebonden toetsen ook software voor leerlingen laten ontwikkelen. Daarnaast zijn in samenwerking met Omrop Fryslân radio- en televisieprogramma's ontwikkeld die ondersteunend zijn voor het lesgeven vanuit de methode. Scholen die de methode wilden invoeren kregen daarvoor tot 1 juli 2010 een aanschafsubsidie. De taaladviseurs van Taalsintrum Frysk, dat onderdeel uitmaakt van de schoolbegeleidingsdienst Cedin, kunnen op verzoek van de scholen bij de invoering van de methode worden betrokken. Het uitgangspunt voor het gebruik van Studio F is dat het vak Fries één keer per week gedurende één uur op het lesrooster staat.

Voor alle leerjaren en niveaus (vmbo, havo en vwo) in het voortgezet onderwijs is sinds enkele jaren de door de Afûk uitgegeven methode Freemwurk beschikbaar. Deze methode biedt leraren de mogelijkheid om aan de hand van authentieke situaties de mondelinge en schriftelijke taalvaardigheden van hun leerlingen op een hoger niveau te brengen. Het is een complete lesmethode die rekening houdt met verschillen in de talige achtergrond, cognitieve vermogens en taalgevoel. De thema's in Freemwurk zijn gekoppeld aan thema's in het tijdschrift Linkk en de Linkk-televisieuitzendingen van Omrop Fryslân.

1.5 De Trijetalige Skoalle

In 1997 is in de provincie Fryslân in het basisonderwijs het project Trijetalige Skoalle van start gegaan. In deze scholen is het de bedoeling dat het onderwijs in de onder- en middenbouw voor de helft in het Nederlands en voor de helft in het Fries wordt gegeven. Vanaf groep 6 moet zo'n 20 procent van de lestijd in het Engels plaatsvinden. Er is pas sprake van een Trijetalige Skoalle wanneer drie talen worden gebruikt als vak- en voertaal. Als minimumnorm geldt dat twee dagdelen Fries als voertaal bij andere vakken en/of activiteiten wordt gehanteerd. Vanaf groep 6 krijgt het Engels een dagdeel de functie van voertaal, naast Engels als vak. In andere Europese regio's met een minderheidstaal vinden gelijksoortige ontwikkelingen plaats. Het doel is het verhogen van de kwaliteit van het onderwijs, met name voor het Fries en Engels, waarbij aan leerlingen tot en met het einde van de basisschool de officieel vastgestelde kerndoelen in drie talen worden aangeboden.

Scholen die aan het project Trijetalige Skoalle willen meedoen participeren in een netwerk met daarin 38 scholen (peildatum september 2010) die of al gecertificeerd zijn of daarvoor in aanmerking willen komen. De doelstelling van de provincie Fryslân is dat er in 2012 zo'n vijftig drietelinge scholen zullen zijn. Met ingang van het schooljaar 2010/2011 gaat in Fryslân de eerste school voor voortgezet onderwijs binnen een afdeling havo-vwo (leerjaar 1) van start met een drietelinge variant naast een regulier onderwijsprogramma, vergelijkbaar met de Trijetalige Skoalle.

1.6 Toetsing van het vak Fries

Per januari 2010 zijn ambtenaren van de provincie Fryslân samen met toetsdeskundigen van het Cito gestart met de ontwikkeling van een methodeonafhankelijke toets begrijpend lezen Fries voor leerlingen in groep 8. Aan het einde van het schooljaar 2010/2011 krijgen alle leerlingen van groep 8 in het Friese basisonderwijs de gelegenheid aan deze toets, die op twee verschillende niveaus (basis en gevorderd) wordt aangeboden, deel te nemen. Het doel van deze toets is vast te stellen in hoeverre leerlingen de inhoud van Friese teksten begrijpen. Het is de bedoeling dat de toets voor het gehele Friese basisonderwijs in 2011-2012 beschikbaar komt.

1.7 Meertalige peuterspeelzalen en kinderdagverblijven

Er is een groeiend aantal peuterspeelzalen en kinderdagverblijven in Fryslân dat de basis legt voor de meertalige ontwikkeling. Op dit moment gaat het hierbij om een kleine honderd locaties. Er wordt veel aandacht gegeven aan taal en specifiek aan de tweetalige ontwikkeling van kinderen. Daarbij zijn de volgende doelen van belang:

- helpen van Friestalige kinderen om de moedertaal verder te ontwikkelen;
- helpen van Nederlandstalige kinderen om het Fries op vroege leeftijd te leren;
- realiseren van een betere positie van de Friese taal.

1.8 Lectoraat Fries en meertaligheid

Met ingang van het studiejaar 2010/2011 gaat het lectoraat Fries en Meertaligheid in onderwijs en opvoeding van start. Dit lectoraat wordt uitgevoerd in samenwerking tussen de Fryske Akademy, NHL Hogeschool en Stenden Hogeschool, met subsidie van de provincie Fryslân. De taakstelling van het lectoraat is tweeledig:

- het opzetten van een innovatieproject voor de aansluiting van drietalig basisonderwijs en meertalig voortgezet onderwijs;
- het ontwikkelen van een master meertaligheid.

Door het samenwerkingsverband is er een relatie tussen de beide lerarenopleidingen en het onderwijsonderzoek. Het onderzoek betreft twee aspecten: de parallelle ontwikkeling van de taalbeheersing van de leerlingen in het Nederlands, het Fries en het Engels en de didactische aspecten van het gebruik van Engels en Fries als voertaal bij andere vakken in het voortgezet onderwijs.

1.9 Stuurgroep decentralisatie Friese taal

Op 4 juni 2008 hebben het kabinet en het Interprovinciaal Overleg overeenstemming bereikt over het Bestuursakkoord rijk-provincies 2008-2011. Daarin zijn ook afspraken gemaakt om te komen tot concrete voorstellen voor een samenhangende decentralisatie en coördinatie van taken die verband houden met de Friese taal. Hiervoor is een tijdelijke 'stuurgroep decentralisatie Friese taal naar de provincie Fryslân' geïnstalleerd. Een rapport met adviezen en aanbevelingen is inmiddels (september 2010) gereed en zal worden aangeboden aan de ministers van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en Binnenlandse Zaken en aan het College van Gedeputeerde Staten.

De geschetste ontwikkelingen van de afgelopen vier jaren tonen aan dat er op verschillende niveaus gewerkt is en nog wordt gewerkt aan het verbeteren van randvoorwaarden en aan een 'infrastructuur'. Sommige van deze ontwikkelingen kunnen effect hebben op het onderwijs in het vak Fries. Het onderzoek van de inspectie is niet specifiek opgezet om de ontwikkelingen te evalueren, maar effecten van de verschillende initiatieven zouden wel hun weerslag kunnen hebben op de kwaliteit van het onderwijs in het vak Fries.

2 Opzet van het onderzoek

Dit hoofdstuk beschrijft de onderzoeksvragen (2.1), onderzoeksmethoden (2.2), gebruikte instrumenten (2.3), de respons van de scholen en besturen (2.4) en de uitgevoerde analyses (2.5).

2.1 Onderzoeksvragen

Het hoofddoel van dit onderzoek is het vaststellen van de stand van zaken met betrekking tot het vak Fries in het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs. Daartoe zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

1. Hoe geven basisscholen en scholen voor voortgezet onderwijs vorm aan het vak Fries?
2. Welke ontwikkelingen hebben in vergelijking met 2005 op scholen plaatsgevonden?

Scholen voor speciaal onderwijs zijn volgens de WEC (Wet op de Expertise Centra) niet verplicht om Fries te geven, maar kunnen wel plaats inruimen voor de Friese taal. Daarom is als derde onderzoeksvraag geformuleerd:

3. Welke rol speelt het Fries in scholen voor speciaal onderwijs?

In aanvulling hierop zijn onderzoeksvragen geformuleerd, die betrekking hebben op de bredere context van het Friese onderwijs:

4. Is de taalsituatie in Friese scholen veranderd sinds 2005?
5. In hoeverre voeren schoolbesturen een beleid ten aanzien van het vak Fries?
6. Hoe geven drietalige basisscholen vorm aan het vak Fries?

2.2 Methoden van onderzoek

Het onderzoek kent globaal genomen twee delen:

- Inspectiebezoeken in een steekproef van basisscholen en scholen voor voortgezet onderwijs. De inspectie heeft een steekproef van scholen beoordeeld aan de hand van waarderingskaders Fries voor het primair en voortgezet onderwijs. Dit is het belangrijkste onderdeel van het onderzoek, voor het eerst vanuit een specifiek waarderingskader uitgevoerd. Die mogelijkheid was er in 2005 nog niet, omdat de inspectie toen niet beschikte over waarderingskaders die toegesneden waren op het vak Fries. De onderzoeken volgden de gebruikelijke aanpak van de inspectie die ook bij andere schoolbezoeken wordt toegepast. Dat houdt in dat de inspectie documenten analyseerde, lesbezoeken uitvoerde en gesprekken voerde met de directeur van de school en eventuele andere relevante gesprekspartners (zoals een taalcoördinator, als de school die had).
- Survey-onderzoek op de populatie van basisscholen, scholen voor voortgezet onderwijs en scholen voor speciaal onderwijs. In aanvulling op de schoolbezoeken is een survey-onderzoek op alle Friese scholen uitgevoerd, met uitzondering van scholen die een ontheffing hebben voor Fries, scholen voor speciaal basisonderwijs en scholen voor praktijkonderwijs (zie verder 2.4). Directies en besturen ontvingen vragenlijsten. In 2005 zijn ook ouders, leerlingen en leraren met behulp van vragenlijsten ondervraagd. Dat is in het onderzoek van 2009 niet gebeurd omdat hier geen grote verschuivingen werden verwacht.

2.3 Waarderingskader Fries en overige instrumenten

In de periode 2007-2008 heeft de inspectie een waarderingskader Fries ontwikkeld voor het primair onderwijs en het voortgezet onderwijs. De inhoud van deze kaders is ontleend aan de reguliere waarderingskaders voor deze sectoren. De waarderingskaders Fries zijn in 2007-2008 op een aantal basisscholen en scholen voor voortgezet onderwijs getest op bruikbaarheid. Na de evaluatie van deze pilot en na overleg met Gedeputeerde Staten van Fryslân zijn de beide waarderingskaders begin 2009 officieel vastgesteld. Bij de beoordeling van de kwaliteit van scholen in 2009 zijn de waarderingskaders Fries leidend geweest.

De waarderingskaders omvatten elk zeven kwaliteitsaspecten met per aspect een of meerdere indicatoren. Tijdens de schoolbezoeken zijn indicatoren van de volgende kwaliteitsaspecten beoordeeld:

- kwaliteitszorg op het gebied van Fries;
- aanbod Friese taal;
- onderwijstijd voor het vak Fries;
- didactisch handelen tijdens lessen Fries;
- afstemming tijdens lessen Fries;
- actieve rol van leerlingen tijdens lessen Fries;
- toetsing van de vorderingen van leerlingen bij Fries.

Ook wettelijke vereisten worden aan de hand van de waarderingskaders beoordeeld.

Per indicator is in werkinstructies voor inspecteurs beschreven aan welke criteria moet zijn voldaan om tot een positieve beoordeling te komen. Verder beschikten inspecteurs over lesobservatieformulieren en gespreksleidraden. De verslaggeving van de schoolbezoeken vond plaats in de vorm van een rapportage per school.

Ten behoeve van het survey-onderzoek zijn de vragenlijsten voor directies en besturen uit 2005 opnieuw gebruikt, met waar nodig aanpassingen of aanvullingen. In de vragenlijsten voor directies kwamen de volgende onderwerpen aan de orde:

- samenstelling leerlingbevolking naar Friestaligheid;
- taalgebruik thuis en op school;
- beleid ten aanzien van Fries en opvattingen over het vak Fries;
- bevoegdheden leraren voor het geven van Fries;
- onderwijstijd voor Fries als vak en als voertaal;
- nastreven van kerndoelen Fries;
- materialen en didactiek tijdens lessen Fries;
- vaststellen van vorderingen van leerlingen bij Fries.

In de vragenlijsten voor besturen van basisscholen en scholen voor voortgezet onderwijs zijn vragen gesteld over:

- beleid ten aanzien van Fries als vak en als voertaal;
- het vak Fries;
- betrokkenheid bij activiteiten op het gebied van het Fries.

De scholen voor speciaal onderwijs zijn door middel van een korte vragenlijst ondervraagd over de rol die het Fries op hun scholen speelt.

2.4 Onderzoeksgroepen en respons

School- en lesbezoeken

De school- en lesbezoeken zijn uitgevoerd op:

- 39 basisscholen (117 lesbezoeken) en
- 17 scholen voor voortgezet onderwijs (40 lesbezoeken).

Bij de selectie is in het basisonderwijs gelet op schoolgrootte, denominatie en geografische ligging. In het voortgezet onderwijs is gelet op schoolsoort, denominatie en geografische ligging. Daarnaast is waar mogelijk aangesloten bij het reguliere bezoekschema van de inspectie.

In het basisonderwijs bezocht de inspectie drie lessen Fries per school. In totaal zijn dus 117 lessen geobserveerd. Omdat niet alle scholen Fries in de onderbouw geven, is sprake van een lichte oververtegenwoordiging van lessen in de bovenbouw (62) ten opzichte van de onderbouw (55).

In het voortgezet onderwijs observeerde de inspectie minimaal twee lessen per school, waar mogelijk drie. Dat laatste was het geval op zes scholen. Het totaal aantal geobserveerde lessen Fries in het voortgezet onderwijs bedraagt daarmee veertig. De overgrote meerderheid van lessen betreft het eerste leerjaar; de meeste scholen geven alleen Fries in het eerste leerjaar. Slechts vier lessen werden in andere leerjaren gegeven (leerjaren 2, 3 en 4).

Survey basisonderwijs en voortgezet onderwijs

Het survey-onderzoek betreft in principe alle scholen en besturen voor het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs die verplicht zijn om Fries te geven.

De vragenlijsten voor directeurs van basisscholen zijn digitaal opengesteld voor 469 van de in totaal 492 Friese basisscholen.

- Scholen voor speciaal basisonderwijs (twaalf in totaal) zijn in 2009 niet benaderd. In 2005 is dit wel gebeurd met behulp van een specifiek voor deze groep ontwikkelde vragenlijst. Toen bleek dat vooral van informeel gebruik van Fries sprake was en dat scholen in de nabije toekomst geen veranderingen in die situatie verwachtten. Om die reden is van een nieuwe bevraging afgezien.
- Scholen op de Waddeneilanden (elf in totaal) zijn ook niet benaderd in 2009. In 2005 zijn wel enkele gegevens verzameld aan de hand van een specifiek voor deze scholen gemaakte vragenlijst. De scholen op de Waddeneilanden besteedden geen aandacht aan het Fries en hadden daar ook een ontheffing voor. Daarom zijn ook deze scholen niet opnieuw ondervraagd.

Van de 469 aangeschreven basisscholen hebben 455 de directievragenlijst ingevuld. Er ontbreken dus 14 scholen ofwel 3 procent van de benaderde groep. Van selectieve respons die de onderzoeksresultaten kan beïnvloeden is geen sprake. De 14 scholen horen bij 12 verschillende besturen en liggen verspreid over de provincie. De meeste niet-responderende scholen zijn openbaar (9 van de 14).

In het voortgezet onderwijs zijn vragenlijsten digitaal opengesteld voor de vestigingsdirecties van 66 vestigingen.

- Praktijkscholen zijn niet benaderd, omdat in 2005 bleek dat zij het Fries alleen informeel gebruikten en geen veranderingen voorzagen in de nabije toekomst.
- Scholen op de Waddeneilanden zijn niet benaderd vanwege de ontheffing die zij hebben voor Fries.

Van de 66 vestigingen hebben 55 directeurs de vragenlijst ingevuld, ofwel 83 procent van het totaal. De nonrespons is dus 17 procent. De elf ontbrekende vestigingen liggen verspreid over de provincie en horen bij negen verschillende instellingen. Van al deze instellingen hebben andere vestigingen de vragenlijst wel ingevuld. De non-respons is daardoor niet selectief op instellingsniveau.

Op bestuurlijk niveau zijn vragenlijsten verstuurd naar 85 besturen, 63 van scholen voor basisonderwijs en 22 van scholen voor voortgezet onderwijs. Voor het voortgezet onderwijs geldt dat alle besturen met een of meer vestigingen in Fryslân zijn benaderd, ook als de meerderheid van scholen of vestigingen zich buiten die provincie bevindt.

Van 77 besturen kwamen ingevulde vragenlijsten terug (56 besturen basisonderwijs, 21 voortgezet onderwijs): zeven besturen van basisscholen en één bestuur van scholen voor voortgezet onderwijs hebben de vragen niet beantwoord. De nonrespons voor de besturen uit het basisonderwijs is 11 procent, voor het voortgezet onderwijs 5 procent. In het basisonderwijs zijn het vooral protestants-christelijke besturen die niet responderen, in het voortgezet onderwijs gaat het om een openbaar schoolbestuur.

Survey speciaal onderwijs

Fryslân heeft 22 locaties voor (voortgezet) speciaal onderwijs die horen bij vijftien verschillende scholen. Van vijftien locaties, behorend bij dertien scholen, zijn gegevens ontvangen. Enkele locaties van dezelfde school hebben aangegeven de vragen gezamenlijk te hebben ingevuld. Het is daarom het meest voor de hand liggend om de non-respons op schoolniveau te bepalen; die bedraagt 13 procent.

Tabel 2.4 bevat de gegevens over de respons samen. Over het geheel genomen is de respons zeer hoog.

Tabel 2.4 Respons survey-onderzoek, scholen en bevoegde gezagen in percentages	
Basisscholen	97
Scholen voor voortgezet onderwijs	83
Scholen voor speciaal onderwijs	87
Bevoegde gezagen basisonderwijs	89
Bevoegde gezagen voortgezet onderwijs	95

2.5 Analyses

Op de gegevens zijn frequentietellingen en kruistabelanalyses uitgevoerd. Waar dat relevant is, is nagegaan of bepaalde verschillen tussen groepen statistisch significant zijn.

3 De taalsituatie op scholen in Fryslân

De belangrijkste onderzoeksvragen in dit onderzoek gaan over de kwaliteit van het vak Fries in het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs. Gegevens daarover komen in de hoofdstukken 4 en 5 aan bod. In de vragenlijsten voor directies zijn echter ook vragen gesteld over de taalsituatie op hun scholen. Dit hoofdstuk beschrijft welke informatie directies van scholen hierover aan de inspectie hebben verstrekt. De gegevens geven een globale indicatie van de taalcontext waarin basisscholen (3.1) en scholen voor voortgezet onderwijs (3.2) het vak Fries geven.

3.1 De taalsituatie in het basisonderwijs

Samenstelling van de leerlingbevolking naar thuistaal

Aan directies van basisscholen is evenals in eerder onderzoek van de inspectie gevraagd om te schatten hoeveel leerlingen thuis Fries, een streektaal of een allochtone levende taal zoals Turks of Arabisch spreken (tabel 3.1a). In 2005 verzamelde een derde van de ondervraagde directies systematisch informatie over de thuistaal van leerlingen, bijvoorbeeld door hier bij intakegesprekken naar te vragen of door enquêtes onder ouders te houden. In 2009 doen veel meer directies dat: 58 procent vraagt naar de thuistaal van leerlingen bij de intake en 8 procent heeft ouders door middel van een enquête hiernaar gevraagd. Ruim twee derde van de directies heeft nu dus een systematische aanpak gevolgd, wat de betrouwbaarheid van de informatie ten goede komt.

Tabel 3.1a Percentages basisscholen waar leerlingen thuis Fries, een streektaal of een allochtone levende taal spreken, gegevens 2005 en 2009 (n=463 scholen in 2005 en 455 scholen in 2009)

	Fries		Streektaal		Allochtone levende taal	
	2005	2009	2005	2009	2005	2009
> 75 procent van de leerlingen	27	28	1	1	1	1
tussen 50 en 75 procent van de leerlingen	24	24	4	1	-	1
tussen 30 en 50 procent van de leerlingen	14	14	4	4	1	1
tussen 10 en 30 procent van de leerlingen	15	15	8	8	6	4
< 10 procent van de leerlingen	17	18	29	36	43	36
geen leerlingen die: Fries/streektaal/allochtone levende taal spreken	3	1	54	50	49	57
Totaal	100	100	100	100	100	100

Friestalige leerlingen zijn volgens directies in de meerderheid op 52 procent van de basisscholen in Fryslân. Er zijn nauwelijks scholen waar in het geheel geen Friestalige leerlingen voorkomen. In vergelijking met 2005 is zeer weinig veranderd.

De gemiddelde grootte van de basisschool in Fryslân is 133 leerlingen. Kleinere scholen hebben een hoger percentage Friestalige leerlingen. Scholen waar meer dan 75 procent van de leerlingen thuis Fries spreekt, hebben gemiddeld 98 leerlingen. Scholen waar tussen 50 en 75 procent van de leerlingen Fries spreekt, hebben gemiddeld 115 leerlingen. Scholen waar minder dan 10 procent van de leerlingen Friestalig is, hebben gemiddeld 183 leerlingen. De overige categorieën zitten daartussenin.

Leerlingen die een streektaal spreken of een allochtone levende taal komen op ongeveer de helft van de scholen voor, evenals in 2005. Ze zijn echter zeer zelden in de meerderheid: bijna altijd gaat het om minder dan 10 procent van de totale leerlingbevolking van de school.

Directies noemen het Stadsfries als meest voorkomende streektaal (genoemd door 21 procent van de scholen, in 2005 door een derde). Voorbeelden hiervan zijn het Leeuwarders, Snekers, Dokkumers, Franekers en Harlingers. Minder vaak noemen directies het Stellingwerfs als meest voorkomende streektaal op de school (genoemd door 9 procent van de scholen, was 3 procent in 2005) of het Bildts (5 procent, was 4 procent in 2005). Verder noemen enkele scholen het Hylpers of streektalen van de Waddeneilanden. Ook niet algemeen erkende streektalen zoals het Gaasterlands en het Woudfries worden genoemd.

Friestaligheid: veranderingen in de tijd

Als enkele decennia terug wordt gekeken in de tijd, blijkt dat het percentage scholen waar volgens de directeur meer dan driekwart van de leerlingen van huis uit Friestalig is of een streektaal spreekt gestaag terugloopt (zie tabel 3.1b; de gegevens over de periode 1981-1999 zijn ontleend aan De Jong, 2001). Sinds 2005 is echter nauwelijks meer van veranderingen sprake. De percentages uit tabel 3.1b zeggen alleen iets over de samenstelling van scholen zoals directies die waarnemen, niet over veranderingen in het absolute aantal leerlingen in de provincie dat thuis Fries spreekt.

Tabel 3.1b Dominantie van thuistaal op basisscholen: vergelijking in de tijd

Percentage basisscholen met:	1981	1985	1988	1999	2005	2009
> 75 procent van de leerlingen Fries	51	45	34	32	27	28
> 75 procent van de leerlingen streektaal	9	5	9	-	1	1

Ruim een derde van de directies vindt dat het percentage Friessprekende leerlingen op school de afgelopen vijf jaar is afgenomen (tabel 3.1c). Een toename van Friessprekende leerlingen komt bijna nergens voor. Scholen lijken iets beter dan in 2005 op de hoogte te zijn van de veranderingen in de leerlingbevolking op dit gebied: het percentage directieuren dat hier geen inzicht in heeft is gedaald van 17 naar 7.

Tabel 3.1c Veranderingen in het percentage Friessprekende leerlingen in de afgelopen vijf jaren (n=463 scholen in 2005 en 455 scholen in 2009)

	Percentage scholen 2005	Percentage scholen 2009
Toename Friessprekende leerlingen	2	2
Geen verandering	45	53
Afname Friessprekende leerlingen	36	38
Onbekend	17	7
Totaal	100	100

De scholen die een toename van Friessprekende leerlingen melden, liggen voornamelijk in het noorden en het oosten van de provincie. De scholen die een afname constateren, komen uit 27 verschillende gemeenten. Vooral scholen uit Skarsterlân, Heerenveen, Leeuwarden, Opsterland, Smallerland en Littenseradiel zijn vertegenwoordigd in deze groep.

Friestaligheid van directies

Evenals in 2005 zegt twee derde van de directies (64 procent, was 65 procent in 2005) Friestalig of tweetalig te zijn opgevoed. Jongere directeuren (tot 40 jaar oud) zijn minder vaak Friestalig of tweetalig opgevoed dan oudere.

Fries in de communicatie op basisscholen

Het Fries is in 2009 evenals in 2005 volgens een ruime meerderheid van directies de taal die leraren onderling informeel gebruiken. In overige situaties is het gebruik van het Fries minder vanzelfsprekend en treedt het Nederlands meer op de voorgrond. Streektalen spelen geen rol van betekenis, ook niet in de informele communicatie (tabel 3.1d).

Tabel 3.1d Het Fries in de communicatie op basisscholen, volgens directies (n=400 in 2005 en n=455 in 2009)

	Fries		Nederlands		Een streektaal	
	2005	2009	2005	2009	2005	2009
Leraren spreken in informele contacten onderling doorgaans:	66	64	34	35	-	1
Tijdens de lerarenvergadering spreken leraren doorgaans:	49	44	51	56	-	-
Leraren spreken in contacten met ouders doorgaans:	48	44	52	56	-	-
Ouders spreken in contacten met leraren doorgaans:	50	47	48	52	2	1
Leraren spreken in informele contacten met leerlingen doorgaans:	43	37	57	63	-	-

Op 18 procent van de scholen (was 13 procent in 2005) is de afspraak dat leraren de taal van de ouders gebruiken als ze gesprekken met hen voeren. Op 11 procent van de scholen spreken alle leraren Nederlands met ouders (was 5 procent) en op 1 procent van de scholen spreken alle leraren Fries met ouders (was ook 1 procent). Er zijn geen scholen waar alle leraren zich in een streektaal tot de ouders richten; dat was in 2005 ook nergens het geval. In 2005 liet 81 procent van de scholen het aan leraren over om te beslissen welke taal ze met ouders willen spreken. Nu gaat het om 70 procent van de scholen. Op dit punt lijkt dus iets vaker een schoolbeleid zichtbaar te worden.

In de schriftelijke communicatie van scholen speelt Fries evenals in 2005 geen rol van betekenis. Het schoolplan is altijd in het Nederlands geschreven en de schoolgids ook, alleen is informatie over het vak Fries op 7 procent van de scholen (was 9 procent in 2005) ook in het Fries beschreven.

Notulen van personeelsvergaderingen, brieven en uitnodigingen aan ouders, nieuwsbrieven en schoolkranten zijn praktisch altijd Nederlandstalig. Een klein deel van de scholen (4 tot 9 procent) maakt zowel van het Fries als het Nederlands gebruik; in 2005 ging het om 3 procent van de scholen. Streektaalen spelen in geschreven documenten op geen enkele school een rol.

3.2 De taalsituatie in het voortgezet onderwijs

Samenstelling van de leerlingbevolking naar thuistaal

Vestigingsdirecties hebben aangegeven hoeveel leerlingen thuis Fries of een streektaal spreken (tabel 3.2a). Van een systematische bepaling van de taalachtergrond van leerlingen is op een derde van de vestigingen sprake, bijvoorbeeld door leerlingen ernaar te vragen, door er bij de intake van leerlingen op te letten of door een enquête onder ouders. Dat is meer dan in 2005: toen ging het om 13 procent. Ook in het basisonderwijs steeg het percentage scholen dat systematisch informatie verzamelt: daar gebeurt dit nu op twee derde van de scholen, een veel hoger percentage dus dan in het voortgezet onderwijs.

Tabel 3.2a Percentages vestigingen voortgezet onderwijs waar leerlingen thuis Fries, een streektaal of een allochtone levende taal spreken (n=46 vestigingen in 2005 en 55 vestigingen in 2009)

	Fries		Streektaal		Allochtone levende taal	
	2005	2009	2005	2009	2005	2009
> 75 procent van de leerlingen	26	22	2	-	-	-
tussen 50 en 75 procent van de leerlingen	37	41	9	7	-	-
tussen 30 en 50 procent van de leerlingen	24	22	4	9	-	4
tussen 10 en 30 procent van de leerlingen	11	11	15	20	6	9
< 10 procent van de leerlingen	2	4	46	51	70	67
geen leerlingen die: Fries/streektaal/ allochtone levende taal spreken	-	-	24	13	24	20

Friestalige leerlingen zijn in 2009 in de meerderheid op 63 procent van de ondervraagde vestigingen voor voortgezet onderwijs; in 2005 was dat ook het geval. Wel zijn er nu iets minder vestigingen waar meer dan driekwart van de leerlingen Fries spreekt. Vestigingen waar geen Friestalige leerlingen voorkomen, zijn er niet.

Op een deel van de vestigingen spreekt een meerderheid van leerlingen thuis een streektaal, doorgaans het Stadsfries, het Stellingwerfs of het Bildts. Vestigingen waar meer dan 10 procent van de leerlingen thuis een allochtone levende taal zoals Turks, Arabisch of Berber spreekt komen weinig voor.

De gegevens van 2009 verschillen hier en daar van 2005, maar hierbij moet bedacht worden dat de tabel percentages weergeeft die op een relatief klein aantal vestigingen berekend zijn. Daardoor kunnen veranderingen op twee of drie vestigingen al verschuivingen veroorzaken. De belangrijkste conclusie is dan ook, dat er in grote lijnen, evenals in het basisonderwijs, weinig veranderd is in de samenstelling van de leerlingbevolking van het voortgezet onderwijs.

Friestaligheid: veranderingen in de tijd

Geen van de ondervraagde vestigingsdirecties zag de afgelopen vijf jaren een toename van het aantal Friestalige leerlingen. Volgens de meeste van hen (35 van de 55 vestigingen) zijn er geen veranderingen. Een deel van de directies (acht vestigingen) weet dit niet precies.

Volgens twaalf directies is sprake van een afname van het aantal Friestalige leerlingen (22 procent van de vestigingen; in 2005 ging het om een derde van de vestigingen). De vestigingen liggen vooral in Smallingerland en Leeuwarden. Daarnaast zijn er ook vestigingen in Weststellingwerf, Boarnsterhim, Sneek, Tytjerksteradiel, Littenseradiel en Skarsterlân die een afname van Friestalige leerlingen constateren. Wat Smallingerland, Leeuwarden, Littenseradiel en Skarsterlân betreft gaven ook directies van basisscholen uit die gemeenten aan dat er minder Friestalige leerlingen op hun school zitten dan enkele jaren geleden.

Friestaligheid van vestigingsdirecties

In 2005 zei 48 procent van de vestigingsdirecteuren dat ze zelf Friestalig of tweetalig waren opgevoed. In 2009 geldt dat voor 46 procent. Er is geen verband met de leeftijd van de directeuren, zoals in het basisonderwijs.

Fries in de communicatie op scholen voor voortgezet onderwijs

Het Fries speelt op veel vestigingen voor voortgezet onderwijs wel een rol in de mondelinge, maar niet in de schriftelijke communicatie (tabel 3.2b). In tegenstelling tot in 2005 konden directeuren nu niet meer aangeven dat beide talen gebruikt worden in een bepaalde situatie, maar moesten ze kiezen tussen Fries en Nederlands.

Tabel 3.2b Mate waarin Fries mondeling wordt gebruikt, in percentages (n=36 vestigingen in 2005 en 40 vestigingen in 2009 waar het vak Fries wordt gegeven)

	Fries		Nederlands		Beide	
	2005	2009	2005	2009	2005	2009
Leraren spreken in informele contacten onderling doorgaans:	60	58	26	42	14	-
Ouders spreken in contacten met leraren doorgaans:	43	35	43	65	16	-
Leraren spreken in informele contacten met leerlingen doorgaans:	43	45	38	55	19	-
Leraren spreken in contacten met ouders doorgaans:	31	23	51	77	18	-
Tijdens de lerarenvergadering spreken leraren doorgaans:	17	10	77	90	6	-

Leraren spreken overwegend Fries onder elkaar, evenals in 2005. Ook met leerlingen spreken leraren vaak Fries. In andere situaties (de lerarenvergadering, gesprekken met ouders) staat het Fries meer op de achtergrond: daar overheerst het Nederlands. In vergelijking met 2009 is het Fries in de mondelinge communicatie op scholen iets teruggelopen.

Over de taal die leraren met ouders geacht worden te spreken, zijn evenals in 2005 doorgaans geen afspraken gemaakt. Op driekwart van de scholen beslissen leraren hier zelf over. Op 13 procent van de scholen is afgesproken dat leraren zich in het Nederlands tot ouders richten, op 9 procent van de scholen spreken leraren de taal die ouders willen spreken. Eén vestiging heeft de principe-afpraak dat leraren Fries met ouders spreken.

In de schriftelijke communicatie speelt het Fries nauwelijks een rol, evenals in 2005. Schoolplan en schoolgids verschijnen in het Nederlands, evenals ouderbulletins en nieuwsberichten. Het Fries wordt door een klein aantal vestigingen (een tot zeven) gebruikt bij de informatie over het vak in de schoolgids en in de schoolkrant.

4 Fries in het basisonderwijs

Dit hoofdstuk beschrijft hoe reguliere basisscholen Fries als vak geven en Fries als voertaal gebruiken. In het eerste gedeelte van dit hoofdstuk worden de beoordelingen beschreven die de inspectie aan de hand van het waarderingskader Fries heeft gegeven op 39 basisscholen (4.1). In het tweede gedeelte komen de gegevens aan bod die directies van basisscholen hebben verstrekt. Daarbij gaat het om factoren op het niveau van de school (4.2) en om factoren op het niveau van de klas en de leraar (4.3).

4.1 De kwaliteit van het Fries op de basisscholen

In januari 2009 heeft de inspectie een waarderingskader ontwikkeld aan de hand waarvan scholen beoordeeld kunnen worden op hun inspanningen voor het Fries (zie ook hoofdstuk 2). Tabel 4.1a bevat de oordelen over de 39 bezochte basisscholen. De oordelen zijn voor zover mogelijk afgezet tegen het landelijke beeld, zoals dat naar voren komt uit een landelijke steekproef van basisscholen die onderzocht zijn voor de basisvakken taal en rekenen (Inspectie van het Onderwijs, 2010).

Tabel 4.1a Percentage voldoende beoordeelde scholen op de indicatoren van het waarderingskader Fries (n=39 basisscholen) in vergelijking met het algemene waarderingskader voor basisscholen (n=375 basisscholen)

Kwaliteitszorg	Fryslân, vak Fries	Landelijk, basis- vakken taal en rekenen
De school heeft inzicht in verschillen in onderwijsbehoeften van haar leerlingenpopulatie op het gebied van Friese taal	74	86
De school evalueert systematisch de kwaliteit van de opbrengsten van het Fries	5	67
De school evalueert systematisch de kwaliteit van het onderwijs van de Friese taal en cultuur	21	74
De school werkt planmatig aan verbeteractiviteiten ten behoeve van de Friese taal	56	81
De school borgt de kwaliteit van de Friese taal en cultuur	33	78
De school rapporteert aan belanghebbenden inzichtelijk over de gerealiseerde kwaliteit van het Fries	31	76
Aanbod Friese taal		
Het aanbod voor Fries is dekkend voor de kerndoelen	77	96
De leerinhouden Friese taal in de verschillende leerjaren sluiten op elkaar aan	64	nvt
De school biedt leerlingen met verschillende taalachtergronden leerinhouden aan voor Fries die passen bij de onderwijsbehoeften van die leerlingen	51	nvt

Tijd	Fryslân, vak Fries	Landelijk, basis- vakken taal en rekenen
Er wordt voldoende onderwijstijd gepland voor Fries	61	nvt
Didactisch handelen		
De leraren realiseren bij Fries een taakgerichte werksfeer	97	100
De leraren leggen in de lessen Fries duidelijk uit	95	94
De leraren geven in de lessen Fries expliciet onderwijs in strategieën voor het begrijpen van Friese woorden en teksten	59	nvt
De leraren dragen in de lessen Fries met behulp van leer- en hulpmiddelen bij aan een uitdagende leeromgeving	97	nvt
Actieve rol leerlingen		
De leerlingen zijn tijdens de lessen Fries actief betrokken bij onderwijsactiviteiten	97	98
Afstemming		
De leraren volgen de taal- en leesvorderingen Fries van hun leerlingen systematisch	10	94
De leraren stemmen de instructie en verwerking bij Fries af op de onderwijsbehoeften van de leerlingen	31	69 (instr) 79 (verw)
Het taalgebruik van de leraren past bij de taalbehoefte van de leerlingen	95	Nvt
Toetsing		
De leraren gebruiken methodeonafhankelijke toetsen voor het bepalen van de vorderingen op het gebied van de Friese taal	28	Nvt
Wet- en regelgeving		
Alle leraren die onderwijs in de Friese taal geven beschikken over een akte van bekwaamheid	49	Nvt
In de schoolgids staan de doelen ten aanzien van het Fries beschreven	46	Nvt
In het schoolplan staat een beschrijving van het aanbod Fries	64	Nvt

De specifieke kwaliteitszorg ten aanzien van het Fries is weinig ontwikkeld. De meeste scholen hebben wel inzicht in de verschillen tussen leerlingen wat de beheersing van het Fries betreft en ruim de helft probeert het vak te verbeteren. De overige indicatoren maken duidelijk dat het daar vaak bij blijft. Een derde van de scholen zorgt voor borging van de kwaliteit van het Fries en rapporteert naar buiten toe over deze kwaliteit. Minder dan een kwart kijkt kritisch naar de kwaliteit van het onderwijs in de Friese taal en cultuur. Er zijn bijna geen scholen die werk maken van het evalueren van leerresultaten.

Wat het aanbod betreft zorgen de meeste scholen ervoor dat ze de kerndoelen Fries dekken en dat er een doorgaande lijn is. Een passend aanbod voor leerlingen met verschillende achtergronden is nog geen gemeengoed.

Bij het beoordelen van de onderwijstijd voor Fries is het criterium dat in ieder geval in de bovenbouwgroepen (7 en 8) minimaal drie kwartier per week moet zijn ingeroosterd. Op een derde van de bezochte scholen is dat niet het geval.

Ten aanzien van het didactisch handelen zijn de werksfeer, de uitleg en de leeromgeving op de meeste scholen als voldoende beoordeeld. Bovendien zijn leerlingen doorgaans ook betrokken bij de les. Leraren slagen er echter nog vaak onvoldoende in om leerlingen strategieën aan te leren, zoals het reflecteren op taalgebruik, gebruik te maken van de context of de aanpak van schrijfp opdrachten vooraf te bespreken.

Van adequate afstemming van instructie en verwerking is op slechts een derde van de scholen sprake. Dat zo weinig scholen het onderwijs afstemmen op verschillen in vaardigheden in het Fries van leerlingen is verbazend, omdat deze in het oog springen en zonder veel plichtplegingen eenvoudig zijn vast te stellen. Het gebruik van toetsen en het volgen van vorderingen van leerlingen zijn nauwelijks ontwikkeld. Daardoor ontbreekt wel de basis voor een meer verfijnde afstemming van het onderwijs.

Op de helft van de scholen geven leraren Fries die daar geen bevoegdheid voor hebben. Ongeveer de helft van de scholen vermeldt iets over het Fries in de schoolgids en iets meer dan de helft doet dat in het schoolplan. Soms staat dit soort informatie in het taalbeleidsplan. Vanuit het oogpunt van informatie aan ouders is opname in de schoolgids en/of het schoolplan (de wettelijk verplichte documenten) echter ook van belang.

In vergelijking tot het landelijk beeld ten aanzien van taal en rekenen blijven de scholen sterk achter in de kwaliteitszorg ten aanzien van het Fries, de afstemming in de les en het toetsen van vorderingen. Het didactisch handelen wijkt voor het overige weinig af van het landelijke beeld zoals de inspectie dat waarneemt ten aanzien van de vakken taal en rekenen.

Vergelijking met 2005

In 2005 beschikte de inspectie nog niet over een waarderingskader, maar zijn wel lessen geobserveerd. De gegevens van de beide meetmomenten zijn gedeeltelijk vergelijkbaar. Uit de lesobservaties bleek toen, dat de meeste leraren zich voldoende reddden wat pedagogisch handelen, instructie en klassenmanagement betreft. Dat is ook nu het geval. Zwakke punten waren toen de afstemming op verschillen tussen leerlingen en activering van leerprocessen. Ook nu zijn afstemming en aandacht voor leerstrategieën zwakke punten. De invoering van de nieuwe methode Studio F heeft nog niet geleid tot meer afstemming van het onderwijs op Friestalige en niet-Friestalige leerlingen.

4.2 Factoren op schoolniveau

Alle basisscholen zonder formele ontheffing voor Fries moeten in principe aandacht aan het Fries besteden. Van alle 455 ondervraagde scholen zeggen 33 scholen (7 procent) geen Fries te geven. Deze scholen zijn praktisch allemaal afkomstig uit de gemeenten Ooststellingwerf, Weststellingwerf en Leeuwarden. Minder dan 10 procent van de leerlingen op deze scholen spreekt thuis Fries.

Bij de veertien niet-responderende scholen zullen waarschijnlijk ook scholen voorkomen die geen aandacht besteden aan het Fries. Het percentage scholen waar Fries geen rol speelt in het onderwijsprogramma komt daardoor uit op maximaal 8,5 procent (veertig van in totaal 469 scholen, zie hoofdstuk 2). Er zijn scholen die zich beroepen op de ontheffingsregeling, terwijl ze deze formeel niet hebben gekregen.

Beleid van directies

Twee derde van de directies van scholen stelt systematisch vast welke taal leerlingen thuis spreken, door daar bij de intake naar te vragen of door een enquête onder ouders. Dat is een stijging ten opzichte van 2005, toen slechts een derde van de directeuren dat deed (zie ook hoofdstuk 3).

De directies van alle basisscholen is gevraagd of de school een taalbeleidsplan heeft en zo ja, wat de inhoud van dat plan is. Ruim de helft van de scholen zegt een taalbeleidsplan te hebben. Dat is veel meer dan in 2005, toen 12 procent zo'n plan had (tabel 4.2a). In de meeste plannen is het taalbeleid ten aanzien van het Nederlands en het Fries opgenomen en in iets mindere mate ook het beleid ten aanzien van het Engels. De meeste plannen besteden aandacht aan het aanbod, verbeteringen in het taalonderwijs en de taal die leerlingen thuis spreken.

**Tabel 4.2a Percentage scholen met taalbeleidsplan en inhoud taalbeleidsplan in 2009
(n=455)**

Taalbeleidsplan aanwezig	52
Het taalbeleidsplan beschrijft:	
taalbeleid Nederlands	49
taalbeleid Fries	42
taalbeleid Engels	33
taalbeleid streektaal	4
taalbeleid allochtone levende talen	3
huidig aanbod talige vakken	43
gewenste aanbod talige vakken	34
voorgenomen verbeteractiviteiten talige vakken	44
Het taalbeleidsplan bevat een analyse van de:	
thuis taal leerlingen	43
taalsituatie leraren	26

De scholen is vervolgens gevraagd of ze hun visie op het vak Fries hebben vastgelegd. Dat is in de meeste gevallen inderdaad gebeurd volgens directeuren; slechts 16 procent zegt niets te hebben vastgelegd (in 2005 betrof dit nog 23 procent van de scholen). Voor het vastleggen gebruikt 42 procent van de scholen het taalbeleidsplan. Dat gold in 2005 voor slechts 7 procent van de scholen. Andere documenten waar scholen hun visie in vastleggen zijn het schoolplan (50 procent in 2009, 63 procent in 2005) en de schoolgids (46 procent in 2009, 40 procent in 2005). De percentages komen boven de 100 uit, omdat directeuren verschillende documenten konden aangeven als ze het Fries in meer dan één document beschrijven.

Bijna een kwart van de scholen heeft een taalcoördinator en nog eens 8 procent kan een beroep doen op een bovenschoolse taalcoördinator. Het aantal scholen is daarmee in 2009 veel hoger dan in 2005 (144 scholen nu tegenover 41 in 2005). De taalcoördinatoren houden zich vooral bezig met het schrijven van taalbeleidsplannen (waar het Fries deel van uitmaakt) en het begeleiden van de invoering van nieuwe materialen of methoden voor Fries. Evenals in 2005 zijn activiteiten als het analyseren van prestaties van leerlingen bij Fries en coaching van leraren bij het geven van Fries veel minder gebruikelijk.

Bijna een op de vijf scholen (19 procent) is betrokken bij specifieke projecten rond het Fries, zoals de drietalige school, Sângles-rige/Tomke of de Fryske digilessen. In 2005 ging het om 11 procent. Ook hier is dus een duidelijke toename te zien.

Bevoegdheden van leraren

De bevoegdheidsregeling voor Fries in het basisonderwijs bestaat sinds 1980. Op basis van de informatie van directeuren blijkt dat de helft van de leraren in het Friese basisonderwijs in 2009 een bevoegdheid heeft voor Fries. Mogelijk ligt het feitelijke percentage hoger, omdat de directeuren voor 28 procent van hun leraren niet weten of ze bevoegd zijn. Gemiddeld is per school 54 procent van de leraren bevoegd. Dat is minder dan in 2005, toen directeuren opgaven dat gemiddeld 67 procent bevoegd was. Op de 455 scholen uit het onderzoek werken, volgens opgave van de directeuren, in totaal 5020 leraren, gemiddeld elf per school (tabel 4.2b).

Tabel 4.2b Aantal en percentage leraren met bevoegdheid voor het vak Fries in 2009 (n=455 scholen en 5020 leraren)

	Aantal leraren	Percentage leraren
Bevoegdheid onbekend bij directeur	1409	28
Geen bevoegdheid voor Fries	1110	22
Schoolcertificaat PA	907	18
Applicatiecursus Fries	487	10
Aantekening W/akte W	418	8
Afûk A, B, C	218	4
Akte Fries LO	205	4
Examen Fries basisonderwijs	158	3
Fries akte A	53	2
Akte van bekwaamheid Fries (1e, 2e, 3e graad)	36	1
Fries akte B	14	-
Doctoraal Fries	5	-
Totaal	5020	100

Van de ondervraagde directeuren vindt 8 procent dat alle leraren een bevoegdheid moeten hebben voor Fries; in 2005 was dat 4 procent. Twee derde van de directeuren (68 procent) verplichten hun leraren niet om een bevoegdheid te halen. Bijna een kwart (24 procent) verplicht leraren wel tot het halen van een bevoegdheid als er onvoldoende bevoegde leraren op school zijn die Fries kunnen geven; in 2005 ging het hierbij om 13 procent. Directeuren lijken dus iets meer geneigd hun leraren aan te sporen tot het halen van een bevoegdheid voor Fries. Voor niet iedereen is duidelijk welke bevoegdheden/bekwaamheden voor Fries geaccepteerd worden als geldende bevoegdheid.

Er zijn ook meer directeuren die eisen op het gebied van het Fries stellen aan nieuwe leraren. In 2005 deed krap de helft dat, nu 73 procent. Zij vinden het belangrijk dat nieuwe leraren Fries op zijn minst kunnen verstaan. Spreken, lezen en vooral schrijven achten ze minder belangrijk. Iets meer dan de helft van de directeuren stelt ook eisen aan klassenassistenten, lio's, stagiaires en onderwijsondersteunend personeel. Een derde stelt bovendien eisen aan ouders die helpen in het onderwijs. In alle gevallen staat dan het verstaan van het Fries voorop.

Opvattingen over het vak Fries

De redenen waarom scholen volgens hun directeuren Fries geven, zijn in tabel 4.2c vergeleken met eerdere peilingen.

Tabel 4.2c Opvattingen van directies (n=400 in 2005 en n=455 in 2009) over het onderwijs in het Fries, in percentages

Wij geven het vak Fries omdat:	1999*	2005	2009
het wettelijk verplicht is	27	35	26
leerlingen in een tweetalige situatie moeten kunnen functioneren	38	30	32
we een bijdrage willen leveren aan het behoud van de Friese taal en cultuur	21	25	31
we de kloof tussen thuistaal en schooltaal voor leerlingen willen overbruggen	12	8	4
combinatie van uitgangspunten	2	-	-
niet van toepassing (geen Fries op school)		2	7

*de cijfers voor 1999 zijn ontleend aan een publicatie van de Inspectie van het Onderwijs uit 2001

Zoals eerder is opgemerkt, geeft 7 procent van de ondervraagde scholen (uit de Stellingwerven en Leeuwarden) geen Fries. De meeste scholen geven Fries omdat leerlingen in een tweetalige situatie moeten kunnen functioneren. In vergelijking met eerdere metingen stijgt het percentage scholen dat een bijdrage wil leveren aan de Friese taal en cultuur en daalt het percentage dat vooral de kloof tussen thuistaal en schooltaal wil overbruggen door het geven van Fries. Een kwart van de scholen geeft Fries omdat het volgens de wet moet, een even hoog percentage als tien jaar geleden.

Twee derde van de directeuren gaat er, evenals in 2005, van uit dat de meeste ouders het goed vinden dat de school aandacht aan het Fries besteedt. Een derde vermoedt dat ouders Fries niet zo belangrijk vinden. Er zijn geen directeuren meer die vermoeden dat ouders zouden willen dat de school meer doet aan Fries (tabel 4.2d).

Tabel 4.2d Opvattingen van ouders over het Fries op de basisschool volgens de directeuren (n=400 in 2005 en 455 in 2009), in percentages

De meeste ouders van leerlingen op onze school vinden:	2005	2009
het goed dat we op school aandacht aan Fries besteden	65	67
dat we op school veel meer aan Fries moeten doen	1	-
Fries niet zo belangrijk	34	33

Directies schatten de motivatie van leerlingen voor het vak Fries in het algemeen als neutraal in (tabel 4.2e). Ze zijn iets gunstiger gaan denken over de motivatie: er zijn minder directeuren die de leerlingen zwak gemotiveerd achten en iets meer die hen sterk gemotiveerd achten.

Vergeleken bij andere taalvakken blijft de motivatie voor Fries volgens directeuren echter sterk achter: directeuren zeggen bijvoorbeeld nooit dat leerlingen voor Nederlands of Engels zwak gemotiveerd zijn. Bijna de helft van hen noemt de motivatie van leerlingen voor Nederlands sterk en voor Engels zegt ruim de helft dat.

Tabel 4.2e Motivatie van leerlingen voor Fries, volgens directies (n=400 in 2005 en 455 in 2009), in percentages

	2005	2009
zwak	43	30
neutraal	55	62
sterk	2	8

4.3 Factoren op het niveau van klas en leraar

Onderwijstijd Fries als voertaal en als vak

Scholen kunnen tijd aan Fries besteden door het Fries als vak in te roosteren, maar ook door het Fries als voertaal te gebruiken tijdens andere vakken (tabel 4.3a).

Tabel 4.3a Geschat aantal minuten per week, per groep besteed aan het gebruik van Fries als voertaal (n=455) en aan het vak Fries (n=422)

Groep:	1	2	3	4	5	6	7	8
geschat aantal minuten voertaal per week	169	162	84	82	79	72	69	69
geschat aantal minuten vak Fries per week	64	62	42	43	44	47	44	44

Het gebruik van het Fries als voertaal is niet goed met 2005 te vergelijken, omdat de vragen hierover toen door veel scholen niet zijn beantwoord. In 2009 geven directeuren aan dat Fries vooral in de onderbouw veel als voertaal wordt gebruikt (gemiddeld bijna drie uur per week). In de leerjaren daarna daalt dat gebruik tot ruim een uur. Een deel van de scholen gebruikt het

Fries niet als voertaal. In de onderbouw gaat het om 117 scholen en hun aantal loopt geleidelijk op tot 161 scholen die in de bovenbouw het Fries niet als voertaal gebruiken.

Het Fries wordt als voertaal het meest gebruikt bij creatieve vakken: op zo'n 60 procent van de scholen gebeurt dit wel eens. Ook bij wereldoriëntatie (53 procent) en bewegingsonderwijs (50 procent van de scholen) zetten scholen het Fries in. Bij de basisvakken taal, lezen en rekenen/wiskunde komt het Fries als voertaal minder frequent voor (respectievelijk op 36, 40 en 43 procent van de scholen).

In de leerjaren 1 en 2 van de basisschool wordt de meeste tijd in het vak Fries gestoken: een uur per week (tabel 4.3a). In de hogere leerjaren loopt dit terug naar ongeveer drie kwartier per week. In vergelijking met 2005 is de tijd voor het vak Fries in leerjaar 1 en 2 toegenomen: toen meldden directies dat er gemiddeld een half uur per week aan Fries werd besteed in die leerjaren. Niet alle scholen die het vak Fries op het rooster hebben staan, geven dat vak in alle leerjaren. In de onderbouw doet 12 procent van de scholen niets aan Fries, in de hogere leerjaren varieert dat percentage van 16 tot 24.

Kerdoelen als richtsnoer voor het aanbod Fries

De kerndoelen Fries benoemen de vaardigheden waar scholen in hun aanbod naar toe zouden moeten werken. De directeuren is gevraagd hoeveel procent van de Friestalige en niet-Friestalige leerlingen naar hun inschatting de bedoelde vaardigheden door het aanbod daadwerkelijk bereiken aan het eind van groep 8 (tabel 4.3b).

Tabel 4.3b Bereiken van vaardigheden zoals genoemd in de kerndoelen Fries volgens directies (n=455)

Vaardigheid genoemd in kerndoel Fries	kerndoel in aanbod verwerkt		bereikt door percentage Friestalige leerlingen		bereikt door percentage niet-Friestalige leerlingen	
	2005	2009	2005	2009	2005	2009
positieve attitude ten opzichte van het gebruik van het Fries	77	85	81	86	56	66
informatie verwerven uit gesproken Fries	62	80	80	86	60	66
zich in het Fries uitdrukken in situaties uit het dagelijks leven	57	78	85	86	44	45
informatie verwerven uit teksten in het Fries	40	76	80	80	55	55
eenvoudige teksten in het Fries schrijven	19	64	63	49	47	29
woordenschat verwerven van zeer frequent gebruikte Friese woorden	45	71	74	72	50	47

Een deel van de scholen streeft bepaalde kerndoelen op dit moment niet doelgericht na via het aanbod Fries. Vooral schrijven en verwerven van een woordenschat blijven vaak achterwege. Het verwerven van een positieve attitude is de vaardigheid die de meeste scholen wel door hun aanbod proberen te bevorderen.

De grote meerderheid van Friestalige leerlingen slaagt er volgens directeuren in om een positieve attitude tegenover het Fries te ontwikkelen, Fries te verstaan, te spreken en te lezen. Ook de woordenschat wordt ontwikkeld. De helft van deze groep leerlingen leert echter ook teksten schrijven in het Fries. De resultaten voor de niet-Friestalige leerlingen schatten directeuren minder positief in. Twee derde van hen ontwikkelt een positieve attitude en kan Fries verstaan, maar ongeveer de helft kan Fries spreken, lezen en beschikt over een basale woordenschat. Fries schrijven leert hooguit een kwart van deze leerlingen.

In vergelijking met 2005 is de dekking van alle kerndoelen volgens de inschatting van de directeuren in het aanbod verbeterd. De nieuwe methode Studio F zal daar grotendeels voor verantwoordelijk zijn. De inschatting van directeuren van wat leerlingen bereiken is iets gunstiger op de meeste onderdelen, alleen lijken ze de schrijfvaardigheden ongunstiger in te schatten.

Materialen en didactiek

In tabel 4.3c is aangegeven welke materialen scholen volgens directies gebruiken bij het vak Fries. Directies konden meerdere materialen noemen, zodat de percentages boven 100 uitkomen.

Tabel 4.3c Materialen in gebruik bij het vak Fries volgens directies (n=400 in 2005 en n=455 in 2009), in percentages

	2005	2009
Studio F (systematisch)	-	68
materialen skoalle-tv	64	55
diverse materialen Taalsintrum Frysk	56	30
Studio F (als bronnenboek)	-	21
Taalrotonde (als bronnenboek)	54	19
materialen skoalle-radio	35	18
Ikke	-	14
Sânglê's-rige/Tomke	1	11
zelfgemaakte materialen in het Fries	10	11
Taalrotonde (systematisch)	33	3
Skriuwtaal	8	3

Twee derde van de basisscholen werkt inmiddels met de nieuwe methode voor het Fries, Studio F. Deze scholen gebruiken de methode systematisch. Daarnaast gebruikt een op de vijf scholen Studio F als bronnenboek. Het is duidelijk dat deze nieuwe methode sinds het onderzoek in 2005 snel ingang heeft gevonden op de Friese scholen. Dat heeft ertoe geleid dat de oude methode Taalrotonde naar de achtergrond is verdwenen: er zijn bijna geen scholen meer die

deze methode nog systematisch gebruiken. Naast Studio F is vooral de schooltelevisie populair op de scholen, wat in 2005 ook zo was.

Directeuren denken in 2009 positiever over een doorgaande lijn in het aanbod Fries van groep 1 tot en met groep 8: 59 procent zegt dat er nu zo'n doorgaande lijn is. In 2005 vond slechts 37 procent van de directeuren dat. De doorgaande lijn kan versterkt worden als basisscholen met peuterspeelzalen en het voortgezet onderwijs contacten onderhouden over het Fries. Afspraken over het Fries met peuterspeelzalen komen voor op 13 procent van de basisscholen (in 2005 ging het om 5 procent). Ook afspraken met andere basisscholen komen wat vaker voor dan in 2005 (nu op 11 procent van de scholen, toen op 6 procent). Er zijn echter nog steeds nauwelijks basisscholen die afspraken over het Fries maken met scholen voor voortgezet onderwijs of scholen voor speciaal (basis)onderwijs.

Differentiatie

Volgens iets meer dan de helft van de directeuren (55 procent) houden leraren bij Fries nu rekening met verschillen tussen Friestalige en niet-Friestalige leerlingen. Dat is een veel hoger percentage dan in 2005, toen slechts 26 procent dat vond. Van de scholen die de inspectie aan de hand van het waarderingskader Fries onderzocht, laat krap een derde voldoende afstemming zien. Het lijkt er dus op dat directeuren te optimistisch zijn over de situatie in de lessen Fries.

Vaststellen van en rapporteren over vorderingen

In 2005 gaf een grote meerderheid van directeuren (76 procent) aan dat leerlingen voor het vak Fries niet systematisch getoetst werden. In 2009 zegt nog bijna de helft van de directeuren dit (46 procent). Als leerlingen getoetst worden, gebeurt dat meestal met de toetsen van Studio F (36 procent van de scholen). De methode wordt op veel meer scholen gebruikt (zie tabel 4.3c), maar dat leidt blijkbaar niet overal ook tot het gebruik van toetsen. Andere toetsen dan die van Studio F komen weinig voor (Twa Minute Toets van Cito op 12 procent van de scholen, Afsluitingstoets Afûk A en B op respectievelijk 10 en 6 procent van de scholen, toetsen van de Fryske Akademy op 4 procent van de scholen).

Op bijna een kwart van de scholen (23 procent) krijgen leerlingen geen cijfer of woordbeoordeling voor Fries op hun rapport. Dat was in 2005 vergelijkbaar. Op de overige scholen krijgen leerlingen wel een cijfer of beoordeling, meestal in alle groepen maar soms alleen in de bovenbouw.

Als scholen een onderwijskundig rapport voor leerlingen opstellen, maken ze meestal (op 54 procent van de scholen; in 2005 ging het om 63 procent) geen melding van de vaardigheden van leerlingen in het vak Fries. Een kwart van de scholen vermeldt hier alleen iets over als de leerling naar een andere school in Fryslân vertrekt; in 2005 deed eenzelfde percentage dat. Een klein deel van de scholen, 13 procent, vermeldt altijd iets over de vaardigheden in het Fries. In 2005 ging het om 12 procent.

5 Fries in het voortgezet onderwijs

Dit hoofdstuk beschrijft de stand van zaken rond het vak Fries op scholen voor voortgezet onderwijs. In het eerste gedeelte van dit hoofdstuk worden de beoordelingen beschreven die de inspectie aan de hand van het waarderingskader Fries heeft gegeven op zeventien scholen voor voortgezet onderwijs (5.1). Vervolgens komen gegevens aan bod die 55 vestigingsdirecties via vragenlijsten hebben verstrekt. Daarbij gaat het om factoren op het niveau van de school (5.2) en om factoren op het niveau van de klas en de leraar (5.3). De zeven Friese praktijkscholen zijn niet ondervraagd of bezocht en vallen dus buiten het bestek van dit hoofdstuk. Alle overige vestigingen voor voortgezet onderwijs zijn via de vestigingsdirectie benaderd voor informatie, ook vestigingen waar agrarisch onderwijs wordt gegeven.

5.1 De kwaliteit van het vak Fries in het voortgezet onderwijs

De inspectie heeft zeventien vestigingen voor voortgezet onderwijs bezocht. Vanwege de vergelijkbaarheid met het basisonderwijs en het landelijk beeld zijn de aantallen voldoende beoordeelde scholen, hoewel klein, toch omgezet in percentages. Het landelijke beeld betreft een steekproef van vestigingen voor voortgezet onderwijs (Inspectie van het Onderwijs, 2010).

Tabel 5.1a Percentage voldoende beoordeelde vestigingen op de indicatoren van het waarderingskader Fries (n=17 vestigingen) in vergelijking met het algemene waarderingskader voor het voortgezet onderwijs (n=165 vestigingen)

Kwaliteitszorg	Fryslân, vak Fries	Landelijk, verschillende vakken
De school heeft voldoende inzicht in de kenmerken van de leerlingenpopulatie	70	Nvt
De school evalueert systematisch de kwaliteit van de opbrengsten van het Fries	12	77
De school evalueert systematisch de kwaliteit van het onderwijs van de Friese taal en cultuur	29	75
De school werkt planmatig aan verbeteractiviteiten ten behoeve van de Friese taal	29	80
De school borgt de kwaliteit van de Friese taal en cultuur	23	61
De school rapporteert aan belanghebbenden inzichtelijk over de gerealiseerde kwaliteit van het Fries	6	Nvt
Aanbod Friese taal		
Het leerstofaanbod Friese taal en cultuur in de onderbouw voldoet aan de wettelijke vereisten (is dekkend voor de kerndoelen)	59	99
Het leerstofaanbod Fries in de verschillende leerjaren sluit op elkaar aan	76	Nvt
Het leerstofaanbod Friese taal en cultuur is afgestemd op de onderwijsbehoeften van individuele leerlingen	41	93

Tijd	Fryslân, vak Fries	Landelijk, verschil- lende vakken
Er wordt voldoende onderwijstijd gepland voor Fries	94	Nvt
Didactisch handelen		
De leraren geven de leerlingen in de lessen Friese taal en cultuur zicht op doel, nut en samenhang van de lesactiviteit	65	Nvt
De leraren leggen in de lessen Friese taal en cultuur duidelijk uit	100	99
Afstemming		
De leraren stemmen hun didactisch handelen af op de verschillen in ontwikkeling tussen leerlingen	47	44
Het taalgebruik van de leraren past bij de taalbehoeften van de leerlingen	100	Nvt
Actieve rol leerlingen		
De leerlingen zijn tijdens de lessen Fries actief betrokken bij onderwijsactiviteiten	94	Nvt
Toetsing		
De leraren gebruiken een samenhangend systeem van instrumenten en procedures voor het volgen van de prestaties van leerlingen op het gebied van de Friese taal en cultuur	71	96
Wet- en regelgeving		
Er wordt Fries in de onderbouw gegeven	100	Nvt
Alle docenten Fries hebben een eerste- of tweedegraads bevoegdheid	47	Nvt
Het Fries kan gekozen worden als examenvak	59	Nvt
In de schoolgids staat een beschrijving van de doelen bij Fries	24	Nvt
In het schoolplan staat een beschrijving van het aanbod Fries	29	Nvt

De specifieke kwaliteitszorg ten aanzien van het vak Fries is weinig ontwikkeld. De meeste scholen hebben wel inzicht in de taalachtergronden van hun leerlingen, maar daar blijft het meestal ook bij. Van evalueren van de kwaliteit van het onderwijs en planmatig verbeteren van het Fries is op krap een derde van de scholen sprake, van borging op een kwart. Het evalueren van prestaties van leerlingen en de rapportage aan belanghebbenden zijn de minst ontwikkelde onderdelen van kwaliteitszorg. De landelijke gegevens laten een gunstiger beeld zien van de kwaliteitszorg in het voortgezet onderwijs in het algemeen. De zorg voor het Fries blijft hierbij achter.

Het aanbod Fries voldoet niet op alle scholen aan de eis dat het de kerndoelen moet dekken. Dat komt voor andere vakken nauwelijks voor, zoals de landelijke cijfers laten zien: daar dekt het aanbod praktisch altijd de wettelijke vereisten. Op meer dan de helft van de scholen is het aanbod onvoldoende afgestemd op verschillen tussen leerlingen en ook hier is sprake van een

groot verschil met het landelijke beeld. In de lessen schieten veel scholen qua afstemming tekort, wat landelijk ook het geval is. Dit is dus geen specifiek punt voor het onderwijs in het vak Fries. Het wekt wel verbazing, aangezien de verschillen tussen leerlingen in de beheersing van het Fries zo evident aanwezig zijn. Bijna alle scholen plannen wel voldoende tijd, dat wil zeggen minimaal 35 uren Friese taal en cultuur.

Wat de naleving van wet- en regelgeving betreft, schieten sommige scholen tekort. Schoolgids en schoolplan zijn op driekwart van de scholen onvoldoende informatief. Op de helft van de scholen zijn niet alle docenten eerste- of tweedegraads bevoegd voor het geven van Fries.

De situatie ten aanzien van het Fries in het voortgezet onderwijs lijkt veel op die in het basisonderwijs. Ook daar schieten kwaliteitszorg en afstemming vaak tekort. Het voortgezet onderwijs doet daarentegen wel meer aan het volgen van vorderingen van leerlingen bij Fries dan het basisonderwijs.

Vergelijking met 2005

In 2005 beschikte de inspectie niet over een waarderingskader Fries voor het voortgezet onderwijs. Wel zijn toen op 24 vestigingen lessen geobserveerd. Die gegevens zijn niet helemaal vergelijkbaar met de bevindingen op basis van het kader. Ook toen was de afstemming van lessen op verschillen in Friestaligheid echter al het zwakste punt van de leraren in het voortgezet onderwijs. Dat is, ondanks het verschijnen van een nieuwe methode, nog niet veranderd.

5.2 Factoren op schoolniveau

Beleid vestigingsdirecties

In het voortgezet onderwijs zijn scholen wettelijk verplicht om het vak Fries te geven, tenzij ze daarvoor een ontheffing hebben. Tabel 5.2a laat zien hoeveel van de 55 vestigingen Fries geven en op welke manier dat gebeurt. De meeste scholen zetten Fries als apart vak op het lesrooster, maar een deel van de scholen biedt alleen projecten aan.

Tabel 5.2a Aanbod Fries op vestigingen voor voortgezet onderwijs in 2009 (n=55)	
Fries wordt als apart vak aangeboden	40
Fries wordt alleen in projectvorm aangeboden	6
geen ontheffing, maar Fries wordt niet aangeboden	1
ontheffing voor Fries	8
totaal	55

De acht scholen die aangeven dat ze een ontheffing hebben, liggen in de Stellingwerven, Leeuwarden, Harlingen, Wolvega, Drachten en Heerenveen. Deze scholen geven geen Fries omdat ze een landelijk publiek trekken (in een geval) of omdat het merendeel van de leerlingen niet Friestalig is (in drie gevallen). Ook melden twee scholen dat leerlingen niet geïnteresseerd zijn in Fries, terwijl een school stelt dat het gezien de achtergronden van leerlingen 'overvragen' zou zijn om Fries te geven. Een school motiveert de ontheffing niet.

De zes vestigingen die Fries in projectvorm aanbieden, horen bij vier verschillende scholen. De vestigingen hebben (op een na) veel Friestalige leerlingen, meer dan de helft van de schoolbevolking. De projecten zijn verplicht voor leerlingen. Het aantal uren voor de projecten Fries varieert sterk:

- Op vier scholen gaat het om minder dan een schoolweek (vijf tot zestien uur). Activiteiten betreffen onder meer het onderzoeken van de eigen leefomgeving in historisch en geografisch perspectief, sportactiviteiten aan het eind van het schooljaar, een culturele dag met Friese workshops, straatinterviews door leerlingen en museumbezoek.
- Op twee scholen nemen de projecten meer uren in beslag (rond de zestig). Hier voeren leerlingen samenwerkingsprojecten binnen en buiten de school uit of er is sprake van een Friese week.

In vergelijking met 2005 is het aantal vestigingen dat Fries alleen in projectvorm aanbiedt niet sterk veranderd: toen ging het om vier vestigingen.

Taalbeleid

In 1999 was op geen van de scholen voor voortgezet onderwijs sprake van een taalbeleid waarin het Fries is opgenomen (Inspectie, 1999). In 2005 is volgens één van de instellingsdirecties sprake van een taalbeleidsplan, dat onder meer aandacht besteedt aan doelen, werkwijze en voertaalbeleid rond het Fries. In 2009 zeggen achttien van de 55 vestigingen (een derde van de ondervraagde vestigingen) te beschikken over een taalbeleidsplan. In tien van deze achttien plannen komt het Fries aan de orde naast het Nederlands, het Engels en de andere moderne vreemde talen. Er is dus sprake van een toename van taalbeleid, maar het tempo ligt niet hoog en het is niet vanzelfsprekend dat Fries bij het taalbeleid wordt betrokken.

Van de veertig vestigingsdirecties die Fries geven, bepleit 10 procent vakinhoudelijke veranderingen (in 2005 deed een kwart dat). Hierbij gaat het om het beter verwerken van de Friese cultuur in het vak, het aanbieden van Fries als leergebied samen met Nederlands, het uitbreiden van de tijd voor Fries en het eventueel vervangen van het vak door een projectmatige aanpak. Evenals in 2005 pleit een derde van de vestigingsdirecties voor randvoorwaardelijke veranderingen. Hierbij doelt men vooral op een betere bekostiging, meer lestijd en bevoegde docenten. Enkele scholen vinden het vak te duur gezien de kleine aantallen leerlingen die er in geïnteresseerd zijn. Twee scholen voelen zich gediscrimineerd ten opzichte van scholen buiten Fryslân, omdat ze tijd uit hun vrije ruimte kwijtraken en omdat het Fries hen extra geld kost.

Op de helft van de veertig scholen die Fries geven, hebben leraren Fries een eigen sectie-overleg. Op veertien scholen overleggen de leraren Fries samen met de sectie Nederlands en op negen scholen is het onderwijs in het Fries en het Nederlands op elkaar afgestemd. Op zeventien scholen geven leraren die bevoegd zijn voor Fries en Nederlands beide vakken aan dezelfde leerlingen. Deze situatie is iets gunstiger dan in 2005, toen dat minder vaak voorkwam.

De meeste vestigingen (45 van de 55) profileren zich niet specifiek op het gebied van het talenonderwijs. Er zijn vier vestigingen die zich als meertalige school profileren, maar dan alleen voor Nederlands en Engels. Er zijn zes vestigingen die zich als meertalige school op het gebied van Nederlands, Engels en Fries willen profileren.

Doorgaande lijn vanuit het basisonderwijs

Van de 55 scholen zeggen slechts zes dat er de afgelopen jaren met basisscholen overleg is geweest over het Fries, iets meer dan in 2005. In de helft van de gevallen ging het overleg over

de vraag of de school voor voortgezet onderwijs zich eventueel ook als drietalige school zou willen profileren en over de vraag hoe leerlingen van drietalige basisscholen worden opgevangen in het voortgezet onderwijs. In de andere gevallen ging het meer om het taalbeleid in het algemeen. Afspraken over het Fries als vak of als voertaal hebben twee vestigingen met basisscholen gemaakt.

Veel vestigingen voor voortgezet onderwijs (21 van de 55) weten niet of er leerlingen binnenkomen die op een drietalige basisschool hebben gezeten. Op achttien vestigingen weten directeuren dat er leerlingen van drietalige basisscholen zijn ingestroomd, op 24 vestigingen weten directeuren dat dit niet aan de orde is.

Bijna de helft van de 55 vestigingsdirecties (26 in totaal) weet niet hoeveel klokuuren Fries leerlingen op de basisschool hebben gehad. In 2005 ging het nog om twee derde van de directies. De overige directies gaan uit van ongeveer een klokuur of iets minder per week, wat voor de meeste basisscholen waarschijnlijk zal kloppen. Volgens twee derde van de scholen voor voortgezet onderwijs (was in 2005 80 procent) geven basisscholen geen informatie over het Fries in de onderwijskundige rapporten van leerlingen. Bijna de helft van de basisscholen zegt dat echter wel te doen, in elk geval als leerlingen naar een andere Friese school gaan. Als scholen voor voortgezet onderwijs wel informatie van de basisschool over het Fries krijgen, maken ze er in de meeste gevallen overigens geen gebruik van. Het belangrijkste argument is dat dat komt doordat niet alle rapporten die informatie bevatten.

Doorlopende leerlijnen na het eerste leerjaar en examen Fries

In het eerste leerjaar van het voortgezet onderwijs krijgen leerlingen Fries op veertig vestigingen. In de hogere leerjaren verschilt de situatie afhankelijk van de schoolsoort.

Wat de beroepsgerichte leerwegen van het vmbo betreft geldt het volgende:

- Voor leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg verzorgen negen vestigingen Fries in het tweede leerjaar. Voor leerlingen in de kaderberoepsgerichte leerweg is dat op elf vestigingen het geval. Daarna stopt het Fries: examens zijn er niet voor deze leerwegen en er is dus ook geen aanbod in het derde en vierde leerjaar.

Wat de gemengde en theoretische leerwegen van het vmbo betreft geldt het volgende:

- Voor leerlingen in de gemengde leerweg verzorgen tien vestigingen een aanbod Fries in het tweede leerjaar. Hiervan doen acht vestigingen dat ook in het derde leerjaar en het vierde leerjaar: zij bieden een doorgaande leerlijn tot het examen.
- Voor leerlingen in de theoretische leerweg verzorgen elf vestigingen een aanbod Fries in het tweede leerjaar. Hiervan doen negen vestigingen dat ook in het derde en vierde leerjaar, zodat een doorgaande leerlijn tot het examen is gewaarborgd.

Voor havo-leerlingen bestaat de volgende situatie:

- Er zijn elf vestigingen die in het tweede leerjaar Fries geven. In het derde leerjaar zijn er nog zes die dat doen. Van deze zes vestigingen houden er vier daarna op met Fries. Er zijn twee vestigingen die Fries blijven aanbieden in het vierde en vijfde leerjaar: havo-leerlingen kunnen dus op twee vestigingen Fries volgen binnen een doorgaande leerlijn van het eerste leerjaar tot het examenjaar.
- Er zijn in totaal vijf vestigingen waar havo-leerlingen examen kunnen doen in het Fries. Van deze vijf vestigingen bieden, zoals hierboven beschreven, twee hun leerlingen een

doorgaande leerlijn vanaf het eerste leerjaar. De andere drie vestigingen hebben geen aanbod Fries in het derde leerjaar (komt één keer voor) of geen aanbod in het tweede en derde leerjaar (komt twee keer voor). Leerlingen op deze vestigingen hebben dus geen doorgaande leerlijn.

In het vwo bestaat het volgende beeld ten aanzien van het Fries na het eerste leerjaar:

- Er zijn elf vestigingen waar vwo-leerlingen Fries krijgen in het tweede leerjaar. Hierna houden vijf vestigingen met het Fries op.
- In het derde leerjaar zijn er nog vijf vestigingen die Fries blijven aanbieden. Hiervan blijven drie vestigingen dat doen tot aan het examen. De andere twee houden er na het derde leerjaar mee op.
- Er zijn in totaal zeven vestigingen waar vwo-leerlingen examen in het Fries kunnen doen. Van deze zeven hebben drie een doorgaande leerlijn vanaf het eerste leerjaar, zoals hierboven is beschreven. Op de andere vestigingen ontbreekt een aanbod Fries in het derde leerjaar (komt één keer voor), in het tweede en derde leerjaar (komt twee keer voor) of in het tweede, derde en vierde leerjaar (komt één keer voor).

De bovenstaande gegevens zijn samengevat in tabel 5.2b. De tabel maakt duidelijk dat de situatie voor vmbo-leerlingen die examen willen doen in het Fries gunstiger is dan voor havo- en vwo-leerlingen, die vaker met een breuk in hun aanbod Fries te maken hebben.

Tabel 5.2b Aantallen vestigingen met examen Fries en doorlopende leerlijnen vanaf het eerste leerjaar, per schoolsoort

	Examen	Doorlopende leerlijn
Vmbo-basisberoepsgericht	nvt	Nvt
Vmbo-kaderberoepsgericht	nvt	Nvt
Vmbo-gemengde leerweg	8	8
Vmbo-theoretische leerweg	9	9
Havo	5	2
Vwo	7	3

Het aantal examenkandidaten Fries fluctueert enigszins van jaar tot jaar, maar blijft gering (tabel 5.2c). Over alle schoolsoorten heen blijft het aantal duidelijk onder de 100 leerlingen steken.

Tabel 5.2c Aantallen examenkandidaten Fries, per schoolsoort

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
mavo/ vmbo	18	25	23	14	10	19	19	20	19	24	13
havo	4	26	27	65	26	45	50	28	35	46	15
vwo	5	9	20	13	14	7	4	16	7	11	12
totaal	27	60	70	92	50	71	73	64	61	81	40

Bevoegdheden en taakstelling leraren Fries

Over de bevoegdheden van leraren Fries zijn alleen in de schoolbezoeken door de inspectie gegevens verzameld (zie 5.1). Daaruit blijkt dat op de helft van de scholen niet alle leraren Fries een eerste- of tweedegraads bevoegdheid hebben. In 2005 bleek (uit gegevens verzameld bij leraren die Fries gaven) dat 40 procent geen specifieke bevoegdheid voor dat vak had. Er lijkt dus weinig veranderd te zijn op het gebied van bevoegdheden.

Opvattingen over het vak Fries

Van de veertig directeuren die Fries op hun vestiging aanbieden, vindt ruim de helft (21 directeuren) dat de positie van het vak de afgelopen vijf jaar niet veranderd is. Daarentegen zeggen drie directeuren dat die positie is verslechterd; de oorzaak is in alle gevallen dat minder leerlingen het vak zijn gaan kiezen. In totaal zestien directeuren vinden dat het vak een betere positie heeft gekregen. Dat komt vooral doordat er betere docenten op de scholen zijn gekomen met de juiste bevoegdheid. Een tweede oorzaak is de nieuwe methode en nieuwe mogelijkheden zoals videoconferencing, waardoor meer leerlingen die dat willen examen kunnen doen. Een derde oorzaak is een andere aanpak van het vak, door het los te maken van Nederlands en door het beoordelen van prestaties.

De positie van het vak Fries vindt 90 procent van de directeuren zwakker dan die van de andere taalvakken of marginaal. Slechts 10 procent vindt de positie van Fries even sterk als die van het Nederlands of de moderne vreemde talen. In 2005 vond nog 16 procent dat; hier is dus sprake van een lichte terugval.

Scholen kunnen om verschillende redenen Fries aanbieden (tabel 5.2d).

Tabel 5.2d Argumenten om Fries als vak aan te bieden volgens instellingsdirecties in 2005 (n=14) en vestigingsdirecties in 2009 (n=40), in percentages

De school biedt Fries omdat:	1999*	2005	2009
het wettelijk verplicht is	32	31	20
leerlingen in tweetalige situatie functioneren	42	8	18
school bijdrage wil leveren behoud Friese taal en cultuur	11	61	60
school kloof schooltaal-thuistaal wil overbruggen	11	-	2
andere reden	5	-	-

*Bron: Inspectie van het Onderwijs (1999)

In 2009 telt voor scholen vooral de wens om via het vak Fries een bijdrage te leveren aan de Friese taal en cultuur. Dat was in 2005 ook al het geval. In vergelijking met 1999 heeft dit argument sterk aan kracht gewonnen. Ook het feit dat leerlingen in een tweetalige situatie leven telt voor scholen. Een op de vijf scholen geeft Fries omdat het nu eenmaal wettelijk verplicht is.

Aan vestigingsdirecties is gevraagd hoe ouders naar hun mening denken over het vak Fries in het voortgezet onderwijs (tabel 5.2e). De gegevens betreffen uitsluitend de scholen waar Fries wordt gegeven.

Tabel 5.2e Opvattingen van ouders over het vak Fries in het voortgezet onderwijs, volgens vestigingsdirecteuren (n=36 in 2005 en n=40 in 2009), in percentages

	2005	2009
goed dat school Fries geeft	37	38
school moet meer aan Fries doen	-	-
Fries op school niet zo belangrijk	37	25
Fries op school niet verplichten	11	5
opvatting ouders onbekend	15	33

Nog steeds gaat een derde ervan uit dat ouders het waarderen dat de school Fries geeft. Een kwart van de directeuren vermoedt dat ouders Fries niet zo belangrijk vinden en een klein deel vermoedt dat het voor ouders niet verplicht gegeven hoeft te worden. In vergelijking met 2005 zijn er meer vestigingsdirecteuren die niet weten hoe de ouders over Fries denken.

Volgens vestigingsdirecteuren zijn leerlingen van alle taalvakken in het voortgezet onderwijs het minst gemotiveerd voor Fries (tabel 5.2f). Volgens 40 procent van de directeuren zijn leerlingen namelijk zwak gemotiveerd voor Fries, terwijl een dergelijk hoog percentage bij geen ander vak voorkomt. Er zijn nauwelijks directeuren die bij leerlingen een sterke motivatie voor Fries vermoeden, in tegenstelling tot Nederlands en Engels. In 2005 waren directeuren iets positiever gestemd: toen noemde 31 procent de motivatie van leerlingen voor Fries zwak.

Tabel 5.2f Motivatie van leerlingen voor talige vakken, volgens vestigingsdirecteuren (n=40), in percentages

Motivatie voor het vak:	zwak	neutraal	Sterk
Fries	40	55	5
Nederlands		70	30
Engels		58	42
Frans	25	70	5
Duits	8	87	5

Toekomstverwachtingen

De helft van de vestigingsdirecties die het vak Fries aanbieden verwacht de komende vijf jaren geen grote veranderingen. In 2005 gold dat voor 40 procent. Een kwart verwacht wel veranderingen, zoals een projectmatige aanpak van het Fries, meer mogelijkheden tot teleleren voor leerlingen die examens willen doen in het Fries, mogelijkheden om leerlingen op een andere school examens Fries te laten doen of een beter samengaan van Fries en Nederlands. Een kleiner deel (15 procent) verwacht dat het vak verder zal marginaliseren. Het vak heeft al een lage status, leerlingen zien er het nut niet van in en de verwachting is dat hun aantal alleen maar zal

stijgen. In 2005 had een derde van de directeuren negatieve toekomstverwachtingen; in vergelijking daarmee is de stemming nu dus iets positiever.

5.3 Factoren op het niveau van klas en leraar

Onderwijstijd

De meeste vestigingen, 73 procent, zetten Fries het eerste leerjaar gedurende het hele schooljaar op het rooster, doorgaans een lesuur per week. Bijna altijd doen leerlingen dit vak verplicht. In twee gevallen maken scholen uitzonderingen voor leerlingen met leerwegondersteunend onderwijs of voor leerlingen die thuis geen Fries spreken.

De resterende scholen programmeren het vak in een deel van het schooljaar of plaatsen Fries binnen leergebieden of binnen Nederlands. In de hogere leerjaren staat Fries soms ook voor twee of drie lessen op het rooster, vooral voor leerlingen die examen in het Fries willen doen. De lessen kunnen in lengte variëren van veertig tot tachtig minuten.

Op 15 tot 40 procent van de vestigingen (afhankelijk van het vak in kwestie) wordt het Fries als voertaal bij andere vakken gebruikt. Vooral bij bewegen en sport komt dat voor, maar ook bij mens en natuur, mens en maatschappij, kunst en cultuur en Nederlands. Bij Engels en wiskunde zetten scholen het Fries het minst als voertaal in. In 2005 was het beeld ongeveer hetzelfde.

Methoden en materialen

Sinds het vorige onderzoek van de inspectie in 2005 is een nieuwe methode op de markt gekomen, Freemwurk genaamd. Deze methode is inmiddels op 35 van de veertig vestigingen in gebruik (zie tabel 5.3a); de vroegere methode Flotwei Frysk wordt nog op één school gebruikt. Verder gebruiken veel scholen het tijdschrift Linkk en bijbehorend materiaal. Overige materialen zijn minder frequent in gebruik. Ook in 2005 baseerden de meeste scholen zich op de toenmalige methode en Linkk.

Tabel 5.3a Lesmaterialen in het voortgezet onderwijs, in percentages (n=40 vestigingsdirecteuren)

Freemwurk	88
tijdschrift Linkk + bijbehorende tv-programma's	75
Digitaal faklokaal	25
Hark- en sjoechoetsen	18
materialen voor Fries als voertaal bij andere vakken	13
Wurk in Oplieding	3

Vaststellen van en rapporteren over vorderingen

Op alle vestigingen die Fries aanbieden (behalve een), zeggen directeuren dat vorderingen van leerlingen voor Fries getoetst worden. Dat gebeurt nog steeds meestal met behulp van toetsen die leraren zelf maken; slechts in een kwart van de gevallen worden methodische materialen hiervoor gebruikt. In 2005 is aan leraren Fries gevraagd hoe ze te werk gingen. Toen gebruikte

de meerderheid ook zelfgemaakte toetsen en werden leerlingen bij 90 procent van de leraren getoetst.

Op ruim 90 procent van de scholen krijgen leerlingen een rapportcijfer voor Fries; dat was in 2005 ook het geval. Op 20 procent van de scholen telt het cijfer voor Fries niet mee voor beslissingen over de schoolloopbaan van leerlingen, op 30 procent van de scholen telt het minder zwaar mee dan prestaties voor Nederlands. Op de helft van de scholen telt het cijfer voor Fries even zwaar mee als het cijfer voor Nederlands. Dat is een iets hoger percentage dan in 2005, toen 43 procent van de leraren Fries dit aangaf.

6 Fries in het speciaal onderwijs

Scholen voor speciaal onderwijs zijn niet verplicht om aandacht te besteden aan de Friese taal. De WEC biedt hen echter wel ruimte om dat te doen, als ze dat willen. Nagegaan is daarom in hoeverre het Fries een rol speelt op deze scholen. In totaal vijftien scholen hebben schriftelijke vragen over dit onderwerp beantwoord.

Dit hoofdstuk gaat eerst in op de samenstelling van de leerlingbevolking op de scholen voor speciaal onderwijs (6.1) en daarna op de plaats van het Fries in het onderwijs (6.2).

6.1 Samenstelling leerlingbevolking

Evenals in 2005 geldt ook in 2009 dat alle scholen voor speciaal onderwijs Friestalige leerlingen hebben, al varieert hun aandeel in de leerlingbevolking (tabel 6.1a). Ook hebben de meeste scholen leerlingen in huis die thuis een streektaal spreken. Daarbij gaat het vooral om het Stadsfries, het Stellingwerfs of het Bildts. Allochtone leerlingen zijn in mindere mate vertegenwoordigd, maar komen toch ook op bijna alle scholen voor. De scholen voor speciaal onderwijs kennen hiermee een grotere diversiteit op taalgebied dan reguliere basisscholen, waarvan een groot deel geen leerlingen heeft die een streektaal of een allochtone levende taal spreken. Overigens komt het op scholen voor speciaal onderwijs niet vaak voor dat de taalachtergrond van leerlingen systematisch geïnventariseerd wordt: drie van de vijftien scholen doen dit, de rest gaat af op persoonlijke indrukken. De verschillen tussen 2005 en 2009 kunnen, vanwege de kleine aantallen scholen, niet als betekenisvolle trends geïnterpreteerd worden.

Tabel 6.1a Percentages scholen voor speciaal onderwijs waar leerlingen thuis Fries, een streektaal of een allochtone levende taal spreken, gegevens 2005 en 2009 (n=13 scholen in 2005 en 15 scholen in 2009)

	Fries		Streektaal		Allochtone levende taal	
	2005	2009	2005	2009	2005	2009
> 75 procent van de leerlingen	-	-	-	-	-	-
tussen 50 en 75 procent van de leerlingen	23	43	-	8	-	-
tussen 30 en 50 procent van de leerlingen	31	36	-	23	15	-
tussen 10 en 30 procent van de leerlingen	31	14	39	39	8	8
< 10 procent van de leerlingen	15	7	46	15	69	71
geen leerlingen die: Fries/streektaal/ allochtone levende taal spreken	-	-	15	15	8	21
totaal	100	100	100	100	100	100

De scholen is gevraagd of zij een stijging of daling van het percentage Friestalige leerlingen hebben waargenomen in de afgelopen vijf jaren. Vijf scholen weten niet of zich verschuivingen hebben voorgedaan, zeven scholen constateren geen verandering en drie scholen melden een afname.

6.2 Rol van de Friese taal in het speciaal onderwijs

Op negen van de vijftien scholen gebruiken leraren soms het Fries informeel in gesprekken met leerlingen en ouders. Ook zijn soms Friese prentenboeken aanwezig of wordt naar Friestalige televisie-uitzendingen gekeken. De voertaal in het onderwijs is echter Nederlands en het Fries staat niet als apart vak op het rooster.

Zes van de vijftien scholen vermelden dat het Fries op enigerlei wijze een rol speelt in hun onderwijs:

- Er zijn afspraken gemaakt over het gebruik van Fries als voertaal bij thematisch werken en als omgangstaal (school voor zeer moeilijk lerenden).
- Fries wordt bewust ingezet als aanspreektaal voor Friestalige leerlingen en de Friese schooltelevisieprogramma's worden gebruikt (school voor zeer moeilijk lerenden en meervoudig gehandicapten).
- Het Fries wordt soms bewust ingezet in pedagogische situaties, bijvoorbeeld bij ongewenst gedrag. Daar kan het een zekere meerwaarde hebben (school voor zeer moeilijk lerenden).
- Bij logopedie wordt Fries gebruikt als therapietaal bij Friestalige leerlingen (school voor leerlingen met taalontwikkelingsstoornissen).
- Het vak Fries staat op het lesrooster en Fries wordt in individuele gevallen als instructietaal ingezet (school voor langdurig zieken en meervoudig gehandicapten).
- Fries wordt als vak gegeven in de bovenbouw van een school voor zeer moeilijk lerenden (so).

Vier van de zes scholen hebben expliciet afspraken gemaakt over het gebruik van het Fries en drie scholen hebben afspraken vastgelegd in een taalbeleidsplan.

In vergelijking met 2005 is er geen sprake van veranderingen in het speciaal onderwijs wat het Fries betreft. Ook toen maakten de meeste scholen alleen informeel gebruik van het Fries, maar zetten zij het Fries niet bewust in als voertaal en ook toen waren er twee scholen die Fries als vak gaven.

7 Beleid van besturen ten aanzien van het Fries

De besturen van basisscholen en scholen voor voortgezet onderwijs zijn schriftelijk onder-
vraagd over hun beleid ten aanzien van het Fries (7.1), het vak Fries (7.2) en hun betrokkenheid
bij activiteiten op het gebied van het Fries (7.3). De resultaten hebben betrekking op 77 besturen
(56 besturen uit het basisonderwijs en 21 besturen uit het voortgezet onderwijs).

7.1 Beleid ten aanzien van het Fries

Ongeveer twee derde van de schoolbesturen, zowel in het basisonderwijs als in het voortgezet
onderwijs, zegt beleid ten aanzien van het Fries als vak te voeren. Het aantal besturen dat een
beleid heeft ontwikkeld ten aanzien van het bewust gebruik van het Fries als voertaal in het
onderwijs is geringer (tabel 7.1a). Het gaat hierbij om het Fries als voertaal bij een ander vak,
waarbij de kerndoelen van dat andere vak richtinggevend zijn voor de inhoud van lessen en het
Fries bewust als voertaal wordt ingezet. Ruim een derde van de besturen van basisscholen heeft
een beleid op dit punt ontwikkeld, tegen een vijfde van de besturen in het voortgezet onderwijs.

Tabel 7.1a Percentage besturen basisonderwijs (n=56) en besturen voortgezet onderwijs
(n=21) dat beleid ten aanzien van het vak Fries en het Fries als voertaal heeft
ontwikkeld

	Besturen basisonderwijs	Besturen voortgezet onderwijs
beleid vak Fries	63	67
beleid Fries als voertaal	38	19
beleid vastgelegd	20	29

De besturen van basisscholen die een beleid voeren ten aanzien van het Fries als vak wijzen op
investerings die ze hebben gedaan in de nieuwe methode Studio F, een taalbeleidsplan of een
taalcoördinator. Bij sommige besturen leeft de wens om de scholen om te vormen tot drietalige
scholen. Enkele besturen uit de Stellingwerven noemen de afspraken die er zijn om Fries,
Stellingwerfs en heemkunde te integreren. De vorm waarin dat gebeurt, kan per school
variëren, afhankelijk van de leerlingbevolking. Het beleid ten aanzien van Fries als voertaal
betreft afspraken over de inzet van Fries bij creatieve vakken, in de onderbouw, tijdens een
dagdeel in de week of bij het geven van extra instructie aan leerlingen. Sommige besturen
benadrukken het belang van taalscheiding en hebben daar afspraken met scholen over
gemaakt.

Besturen die geen beleid hebben voor het Fries als vak of als voertaal noemen als belangrijkste
reden, dat dit een zaak van de individuele basisscholen is of dat dit (nog) geen prioriteit heeft
gehad.

In het voortgezet onderwijs wijzen besturen die een beleid hebben, vooral op de behoefte het
Fries uit te breiden na het eerste leerjaar. Zo zijn er experimenten met afstandslernen en het
ontwikkelen van een gemeenschappelijk taalportfolio met moderne vreemde talen en het

Nederlands. In een enkel geval zijn er duidelijke afspraken over de inzet van het Fries bij andere vakken, zoals aardrijkskunde en geschiedenis.

Sommige besturen voor voortgezet onderwijs hebben geen specifiek beleid ontwikkeld ten aanzien van het Fries als vak of als voertaal omdat de school in de Stellingwerven ligt of in een ander gebied waar Fries nauwelijks wordt gesproken.

De besturen is vervolgens gevraagd of op bestuursniveau beleid is vastgelegd in specifieke documenten. Het gaat daarbij expliciet om beleidsdocumenten van het bestuur zelf, niet om teksten in schoolplannen, schoolgidsen of taalbeleidsplannen van de scholen. Een deel van de besturen heeft dat type documenten (tabel 7.1a). Het gaat dan bijvoorbeeld om een schooloverstijgend taalbeleidsplan, waarin de plaats van het Fries is beschreven. In het basisonderwijs heeft een vijfde van de besturen een eigen beleid op papier staan, in het voortgezet onderwijs bijna een derde.

De gegevens zijn niet goed te vergelijken met 2005, omdat toen de besturen voor voortgezet onderwijs niet zijn benaderd en van de besturen van basisscholen alleen de meerpitters. Met enige slagen om de arm lijkt het beleid van besturen van basisscholen nu wel iets meer te zijn ontwikkeld:

- In 2005 gaf 40 procent aan enig beleid te hebben ontwikkeld ten aanzien van het vak Fries, van de nu ondervraagde groep is dat 63 procent.
- In 2005 had 3 procent van de besturen van basisscholen een beleid ten aanzien van het Fries als voertaal, nu is dat 38 procent.
- In 2005 had 3 procent van de besturen van basisscholen beleid vastgelegd, nu is dat 20 procent.

7.2 Het vak Fries op de scholen

De meeste besturen zeggen dat het vak Fries op alle of de meeste van hun scholen of vestigingen wordt gegeven (tabel 7.2a). Als geen Fries wordt gegeven, gaat het om scholen die een specifieke leerlingbevolking hebben (bijvoorbeeld scholen die kinderen van asielzoekers opvangen), scholen die in de Stellingwerven liggen of om vestigingen van besturen die niet in de provincie Fryslân liggen. Enkele besturen verwijzen opnieuw naar de afspraken die voor de Stellingwerven zijn gemaakt. Er zijn ook besturen van scholen in de grotere steden die zeggen dat daar geen Fries gegeven wordt. Formeel zijn deze scholen daar wel toe verplicht.

Tabel 7.2a Percentage besturen basisonderwijs (n=56) en besturen voortgezet onderwijs (n=21) dat zegt dat de scholen die onder hen vallen het vak Fries geven

	Besturen basisonderwijs	Besturen voortgezet onderwijs
alle scholen geven het vak Fries	80	62
sommige scholen geven het vak Fries	11	19
school of scholen geven geen Fries als vak	9	19
totaal	100	100

7.3 Betrokkenheid bij specifieke activiteiten

In Fryslân lopen verschillende activiteiten die het Fries op scholen kunnen stimuleren of verbeteren. De besturen is gevraagd of zij bij dergelijke activiteiten zijn betrokken (tabel 7.3a). De percentages sommeren niet tot 100, omdat sommige besturen bij meer dan één activiteit zijn betrokken.

Tabel 7.3a Percentage besturen basisonderwijs (n=56) en besturen voortgezet onderwijs (n=21) dat bij activiteiten rond het Fries betrokken is

	Besturen basisonderwijs	Besturen voortgezet onderwijs
faciliteren invoeren nieuwe methoden Fries	50	14
Boppeslach-gelden inzetten voor verbetering Fries	36	-
ontwikkelen taalbeleidsplan waar Fries deel van uitmaakt	30	33
aanstellen taalcoördinator met Fries in het takenpakket	23	5
Trijetalige skoalle	11	14
stimuleren nascholing Fries voor leraren	7	19
geen van deze activiteiten	34	62

De tabel maakt duidelijk dat vooral besturen van basisscholen betrokken zijn bij specifieke activiteiten rond het Fries in het onderwijs. Twee derde van deze besturen zegt dat ze bij een of meer van de genoemde activiteiten zijn betrokken. Vooral het faciliteren van de invoering van nieuwe methoden en extra geld inzetten voor verbetering van het Fries scoren hoog. Het stimuleren van nascholing komt verhoudingsgewijs zeer weinig voor.

In het voortgezet onderwijs is een derde van de besturen betrokken bij activiteiten rond het Fries. Hier gaat het vooral om de ontwikkeling van taalbeleidsplannen en het stimuleren van nascholing (nota bene: de *Boppeslach*-gelden zijn niet bedoeld voor het voortgezet onderwijs).

De meeste besturen verwachten de komende jaren geen veranderingen in hun situatie voorzover die betrekking heeft op het Fries in het onderwijs. Sommige besturen van basisscholen gaan er van uit dat het Fries beter verankerd zal worden in een algemeen taalbeleid of hebben scholen die drietalige school willen worden. Besturen in de Stellingwerven hopen op duidelijkheid van de provincie inzake het Fries, het Stellingwerfs en heemkunde. In het voortgezet onderwijs noemen enkele besturen het uitbreiden van het Fries.

8 Drietalige basisscholen

In 1997 begonnen zeven basisscholen aan het experiment van de drietalige basisschool, opgezet door de Fryske Akademy. Het doel van dit experiment was het verhogen van de kwaliteit van het Fries, het Nederlands en het Engels, zodat leerlingen aan het eind van de basisschool de kerndoelen voor deze vakken zouden kunnen bereiken (Van Ruyven en Ytsma, 2008). Daarbij wordt gebruik gemaakt van theorieën over de vormgeving van succesvol meertalig onderwijs. Fries, Nederlands en Engels worden niet alleen als vak gegeven, maar ook als voertaal gebruikt. In de groepen 1 tot en met 6 wordt in principe evenveel in het Fries als in het Nederlands gesproken. In de groepen 7 en 8 komt het Engels hierbij. Het aantal drietalige basisscholen is in de loop der jaren uitgebreid (peildatum september 2010: 38).

In het hier beschreven onderzoek van de inspectie vulden 33 directeuren van drietalige basisscholen vragenlijsten in en zijn vijf drietalige scholen onderzocht met behulp van het waarderingskader Fries. Voor de inspectie stond alleen de vraag centraal hoe de scholen omgaan met het Fries, evenals bij de andere scholen die in het kader van dit onderzoek zijn bezocht en ondervraagd. Het doel van de inspectie was niet om na te gaan in hoeverre de scholen voldoen aan de principes van het project, aangezien dit geen taak is voor de inspectie. De drietalige scholen worden in dit hoofdstuk dan ook alleen apart belicht om informatie te verschaffen over het Fries op deze scholen.

8.1 Taalsituatie op de drietalige basisscholen

Op de 33 onderzochte drietalige basisscholen zijn Friestalige leerlingen praktisch altijd in de meerderheid: op vijftien scholen spreekt meer dan driekwart van de leerlingen thuis Fries, op vijftien andere scholen geldt dat voor de helft tot driekwart van de leerlingen. In dat opzicht wijken ze af van het provinciale beeld, waar de helft van de scholen een meerderheid van Friestalige leerlingen heeft. Op de resterende drie drietalige scholen spreekt tussen de 30 en 50 procent van de leerlingen Fries. De scholen kennen nauwelijks leerlingen die een streektaal of een allochtone levende taal spreken.

De meeste directeuren van drietalige scholen (25 van de 33) verzamelen systematisch gegevens over de taal die leerlingen thuis spreken. Ze doen dat relatief vaker dan de overige scholen in de provincie.

Op de meeste drietalige scholen (19 van de 33) zeggen de directeuren dat er de afgelopen vijf jaren geen veranderingen zijn opgetreden in het percentage Friestalige leerlingen op school. Op elf scholen is dat percentage gedaald, op twee scholen gelijk gebleven en op een school is onbekend of er iets veranderd is. De situatie lijkt op dit punt de drietalige scholen ongeveer hetzelfde te zijn als in de rest van de provincie.

Driekwart van de directeuren van de drietalige scholen is zelf Friestalig of meertalig opgevoed. Dat is iets vaker dan in de rest van de provincie, waar twee derde van de directeuren Friestalig of meertalig is opgevoed.

De gemiddelde schoolgrootte in Fryslân is 133 leerlingen, maar de drietalige scholen zijn aanzienlijk kleiner: daar zitten gemiddeld 95 leerlingen.

8.2 Fries op drietalige basisscholen

De inspectie heeft vijf drietalige scholen onderzocht met behulp van het waarderingskader. De vragenlijst voor directeuren is ingevuld door 33 directeuren van drietalige scholen.

Beoordelingen door de inspectie

Vijf drietalige scholen zijn door de inspectie beoordeeld aan de hand van het waarderingskader Fries (tabel 8.2a). In de tabel zijn deze scholen vergeleken met de groep van 39 scholen die de inspectie bezocht. De beoordelingen zijn omwille van de vergelijkbaarheid in percentages weergegeven. Hierbij moet bedacht worden dat het aantal bezochte scholen klein is, zodat al snel van grote procentuele fluctuaties sprake kan zijn.

De drietalige scholen doen het beter dan de overige Friese scholen op kwaliteitszorg, al is er nog geen enkele drietalige school die systematisch evalueert hoe de leerlingen presteren voor Fries. Aanbod en tijd komen ook wat sterker uit de verf, hoewel één drietalige school onvoldoende onderwijstijd heeft gepland. Wat het onderwijsleerproces betreft doen de drietalige scholen het evenals de overige scholen doorgaans voldoende op de werksfeer, de duidelijke uitleg, de kwaliteit van de leeromgeving en de betrokkenheid van leerlingen. Het onderwijs in strategieën komt evenals op de andere scholen minder uit de verf. Dat geldt ook voor het volgen van de vorderingen van leerlingen en het afstemmen van instructie en verwerking, al zijn de drietalige scholen wel vaker positief beoordeeld dan de overige scholen.

De leraren op drietalige scholen hebben lang niet altijd een bevoegdheid voor Fries, ook al geven ze dat vak en worden ze verondersteld Fries ook als voertaal te gebruiken. Hier ligt, in elk geval op de vijf onderzochte scholen, een duidelijk punt voor verbetering. Verbeteringen zijn ook nodig waar het gaat om het informatief gehalte van schoolgids en schoolplan ten aanzien van het Fries.

Tabel 8.2a Percentage voldoende beoordeelde drietalige scholen op de indicatoren van het waarderingskader Fries in vergelijking met een steekproef van Friese basisscholen

Kwaliteitszorg	39 scholen, steekproef	vijf drietalige scholen
De school heeft inzicht in verschillen in onderwijsbehoeften van haar leerlingenpopulatie op het gebied van Friese taal	74	100
De school evalueert systematisch de kwaliteit van de opbrengsten van het Fries	5	0
De school evalueert systematisch de kwaliteit van het onderwijs van de Friese taal en cultuur	21	60
De school werkt planmatig aan verbeteractiviteiten ten behoeve van de Friese taal	56	80
De school borgt de kwaliteit van de Friese taal en cultuur	33	60
De school rapporteert aan belanghebbenden inzichtelijk over de gerealiseerde kwaliteit van het Fries	31	100

Aanbod Friese taal	39 scholen, steekproef	vijf drietalige scholen
Het aanbod voor Fries is dekkend voor de kerndoelen	77	80
De leerinhouden Friese taal in de verschillende leerjaren sluiten op elkaar aan	64	80
De school biedt leerlingen met verschillende taalachtergronden leerinhouden aan voor Fries die passen bij de onderwijsbehoeften van die leerlingen	51	80
Tijd		
Er wordt voldoende onderwijstijd gepland voor Fries	61	80
Didactisch handelen		
De leraren realiseren bij Fries een taakgerichte werksfeer	97	100
De leraren leggen in de lessen Fries duidelijk uit	95	100
De leraren geven in de lessen Fries expliciet onderwijs in strategieën voor het begrijpen van Friese woorden en teksten	59	60
De leraren dragen in de lessen Fries met behulp van leer- en hulpmiddelen bij aan een uitdagende leeromgeving	97	100
Actieve rol leerlingen		
De leerlingen zijn tijdens de lessen Fries actief betrokken bij onderwijsactiviteiten	97	100
Afstemming		
De leraren volgen de taal- en leesvorderingen Fries van hun leerlingen systematisch	10	40
De leraren stemmen de instructie en verwerking bij Fries af op de onderwijsbehoeften van de leerlingen	31	60
Het taalgebruik van de leraren past bij de taalbehoefte van de leerlingen	95	80
Toetsing		
De leraren gebruiken methodeonafhankelijke toetsen voor het bepalen van de vorderingen op het gebied van de Friese taal	28	60
Wet- en regelgeving		
Alle leraren die onderwijs in de Friese taal geven beschikken over een akte van bekwaamheid	49	20
In de schoolgids staan de doelen ten aanzien van het Fries beschreven	46	40
In het schoolplan staat een beschrijving van het aanbod Fries	64	80

Gegevens uit het survey-onderzoek bij directeuren

Taalbeleidsplan De meeste drietalige scholen (29 van de 33) hebben een taalbeleidsplan. Dat is aanzienlijk vaker dan de overige Friese scholen, waarvan de helft zo'n plan heeft. De plannen besteden in praktisch alle gevallen aandacht aan de doelen, de werkwijze en het voertaalbeleid op het gebied van Nederlands en Fries en in iets mindere mate ook Engels. De plannen gaan verder bijna allemaal volgens de directeuren ook in op de taalsituatie van leerlingen en het aanbod in de talige vakken. Minder vanzelfsprekend is informatie over de taalsituatie van leraren, het gewenste aanbod in de talige vakken en de voorgenomen verbeteringen op taalgebied.

Taalcoördinator Op dertien van de 33 drietalige basisscholen is een taalcoördinator actief, iets vaker dan op andere scholen in Fryslân. Diens taken bestaan vooral uit het opstellen van het taalbeleidsplan en begeleiding bij nieuwe methoden. Ook op deze scholen, evenals in de rest van Fryslân, is het minder gebruikelijk dat de taalcoördinator prestaties van leerlingen in het Fries analyseert of leraren coacht, al gebeurt dat wel relatief vaker.

Bevoegdheden Volgens directeuren werken er in totaal 299 leraren op de 33 drietalige scholen, gemiddeld negen per school. Dat is iets minder dan op de overige Friese scholen en dat geeft opnieuw aan dat de drietalige scholen doorgaans wat kleiner zijn. Van 18 procent van de leraren weten directeuren niet of ze een bevoegdheid hebben voor Fries en van 19 procent is bekend dat ze geen bevoegdheid hebben. Deze percentages zijn iets lager dan voor geheel Fryslân (28 procent onbekend en 22 procent onbevoegd). De meest voorkomende bevoegdheden zijn het schoolcertificaat PA en de applicatiecursus Fries.

Eisen aan personeel De meerderheid van drietalige scholen (22 van de 33 scholen) wil dat leraren zonder bevoegdheid die alsnog gaan halen: twaalf scholen vinden dat alle leraren bevoegd moeten zijn voor Fries, tien scholen vinden een bevoegdheid halen alleen nodig als er onvoldoende bevoegde leraren op school zijn. Het streven naar bevoegdheden is veel sterker aanwezig dan in de rest van de provincie (waar slechts een derde van de directeuren het halen van bevoegdheden van belang vindt). De drietalige scholen stellen ook veel vaker eisen aan nieuw personeel dan de overige scholen. Op één school na willen alle directeuren dat nieuwe leraren Fries kunnen spreken en de helft tot driekwart van de scholen verwacht dat ook van ander personeel, zoals klassenassistenten. Ook verwachten de scholen vaker dat nieuwe leraren Fries kunnen spreken, lezen en schrijven.

Gebruik van het Fries Op de drietalige scholen speelt het Fries een aanzienlijk grotere rol in informele contacten tussen leraren onderling (op 31 van de 33 scholen spreken leraren Fries, elders gaat het om twee derde van de scholen) maar vooral ook in andere situaties (lerarenvergaderingen, gesprekken met ouders en leerlingen). Juist daar onderscheiden de drietalige scholen zich sterk van de overige scholen. Een derde van de drietalige scholen heeft afgesproken dat leraren de taal van de ouders spreken in gesprekken met hen, en dit is in veel gevallen het Fries. Op de overige drietalige scholen beslissen leraren zelf welke taal ze willen spreken met ouders. Op de drietalige scholen zijn de schoolgids en het schoolplan praktisch altijd in het Nederlands geschreven, al gebruikt een deel van de scholen het Fries als het specifiek over het vak Fries of het Fries als voertaal gaat. Dat is verhoudingsgewijs vaker het geval dan op de overige scholen (18 procent van de drietalige scholen tegen 7 procent van de overige scholen). De drietalige scholen gebruiken verder het Fries naast het Nederlands veel vaker voor notulen, correspondentie met ouders, nieuwsbrieven en de schoolkrant. De helft van de drietalige scholen doet dit, terwijl dat bij de overige scholen varieert van 4 tot 9 procent.

Visie op vak Fries Bijna alle drietalige scholen geven Fries vanwege het feit dat leerlingen in een tweetalige situatie leven of omdat men een bijdrage wil leveren aan de Friese taal en cultuur. Slechts twee scholen geven Fries vooral omdat het nu eenmaal moet; bij de overige scholen gaat het om een kwart.

Volgens alle directeuren van drietalige scholen op één na vinden ouders de aandacht voor Fries op school goed. Een directeur denkt dat ouders Fries niet zo belangrijk vinden. Bij de overige scholen gaat een derde van de directeuren er van uit dat ouders Fries niet zo belangrijk vinden. Wat de motivatie van leerlingen voor het vak Fries betreft, zeggen twee directeuren van drietalige scholen dat die zwak is en zeven dat die sterk is ontwikkeld. De directeuren denken daarmee aanmerkelijk gunstiger over de motivatie van hun leerlingen voor Fries dan de directeuren van overige scholen. Toch geldt ook op de drietalige scholen dat leerlingen volgens directeuren sterker gemotiveerd zijn voor Nederlands en vooral voor Engels dan voor Fries.

Klasniveau

Tijd voor Fries De drietalige scholen onderscheiden zich vooral van de overige scholen door de veel grotere hoeveelheid tijd die ze besteden aan het Fries als voertaal (tabel 8.2b). Op de drietalige scholen gaat 2,5 tot 3,5 keer zoveel tijd op aan Fries als voertaal. De tijd neemt wel af naarmate leerlingen ouder worden, maar het grote verschil met de andere scholen blijft bestaan. De drietalige scholen gebruiken het Fries op enkele uitzonderingen na bij rekenen/wiskunde, wereldoriëntatie, creatieve vakken en bewegingsonderwijs. De helft van de scholen zet het Fries ook in bij Nederlands en twee derde doet dat bij het leesonderwijs. De overige scholen gebruiken Fries aanzienlijk minder, zeker bij taal en lezen.

Wat het vak Fries betreft blijkt dat drietalige scholen in alle groepen ongeveer twee keer zoveel uren maken dan de overige scholen.

Tabel 8.2b Geschat aantal minuten per week, per groep besteed aan het gebruik van Fries als voertaal en aan het vak Fries, alle scholen en drietalige scholen

Groep:	1	2	3	4	5	6	7	8
geschat aantal minuten voertaal per week, alle scholen	169	162	84	82	79	72	69	69
geschat aantal minuten voertaal per week, drietalige scholen	454	443	255	259	270	262	248	249
geschat aantal minuten vak Fries per week, alle scholen	64	62	42	43	44	47	44	44
geschat aantal minuten vak Fries per week, drietalige scholen	129	131	78	84	83	91	92	93

Kerdoelen De drietalige scholen streven alle kerndoelen na in hun aanbod Fries. Wat de Friestalige leerlingen betreft, schatten ze doorgaans de percentages leerlingen die kerndoelen halen steeds iets hoger in dan de overige scholen (3 tot 14 procent hoger). De verschillen zijn echter opvallend groot als het gaat om het leren schrijven van Fries. Friese scholen schatten in het algemeen dat 49 procent van de Friestalige leerlingen dat leert, de drietalige scholen gaan uit van 77 procent van deze groep.

Wat de niet-Friestalige leerlingen betreft schatten de drietalige scholen de percentages leerlingen die kerndoelen behalen ook steeds iets hoger in (3 tot 16 procent). Hier is het verschil ook het grootst voor het schrijven in het Fries: de Friese scholen schatten in het algemeen dat

slechts 29 procent van de niet-Friestalige leerlingen dat beheerst aan het eind van de basisschool, maar de drietalige scholen gaan uit van 48 procent.

Methoden en materialen Alle drietalige scholen (op twee na) gebruiken Studio F systematisch (bij de overige scholen geldt dat voor twee derde van het totaal). Daarnaast noemen ze vooral de schooltv, de schoolradio en materialen van het Taalsintrum Frysk. Bijna alle drietalige scholen (dertig van de 33) vinden dat er een doorgaande lijn in het aanbod Fries zit. Een derde van de drietalige scholen heeft afspraken met peuterspeelzalen over het Fries (overige scholen 13 procent) en een kwart heeft zulke afspraken met andere basisscholen (overige scholen 11 procent). Afspraken met het voortgezet onderwijs en het scholen voor speciaal (basis)onderwijs komen op de drietalige scholen niet voor.

Differentiatie Van de 33 drietalige scholen zeggen 29 directeuren dat leraren systematisch rekening houden met verschillen tussen leerlingen (overige scholen ruim de helft). In de groep van door de inspectie beoordeelde scholen slaagt twee derde van de scholen er in tijdens lessen te differentiëren; in de hele groep van Friese scholen gaat het om een derde.

Vorderingen van leerlingen toetsen De drietalige scholen gebruiken op vijf na allen toetsen om de vorderingen van leerlingen in beeld te brengen voor Fries (overige scholen iets meer dan de helft). Dat zijn in de eerste plaats de toetsmaterialen van Studio F, maar ook de Twa Minute Toets van Cito, de afsluitingstoetsen van Afûk en de toetsen van de Fryske Akademy worden genoemd. Alle drietalige scholen op één na geven leerlingen een cijfer of woordbeoordeling op het rapport voor Fries (op de overige scholen gebeurt dat in driekwart van de gevallen). Twee derde van de drietalige scholen vermeldt altijd iets over het Fries in onderwijskundige rapporten van leerlingen (van de overige scholen doet een derde dat).

9 Conclusies en aanbevelingen

Zowel basisscholen als scholen voor voortgezet onderwijs in de provincie Fryslân dienen onderwijs in de Friese taal in hun aanbod op te nemen op grond van respectievelijk de Wet op het Primair Onderwijs en de Wet op het Voortgezet Onderwijs. In de wetsartikelen 4 (WPO) en 11e (WVO) staat het als volgt vermeld: 'Op scholen in de provincie Fryslân wordt tevens onderwijs gegeven in de Friese taal, tenzij Gedeputeerde Staten op verzoek van het bevoegd gezag ontheffing op deze verplichting hebben verleend'. Evenals voor alle andere vak- en vormingsgebieden zijn ook voor het vak Fries kerndoelen (beschrijvingen van kennis, inzichten en vaardigheden) ontwikkeld die aan leerlingen in Fryslân bij het vak Fries worden aangeboden. De scholen worden geacht om het onderwijsprogramma zo te organiseren dat daarbinnen aan de voorwaarden wordt voldaan om de kerndoelen Fries aan te bieden. Dat houdt onder meer in dat er voldoende tijd voor het vak Fries wordt ingeroosterd. Verder dient er sprake te zijn van een onderwijsaanbod dat aan de kerndoelen Fries voldoet. Meestal maken scholen daarbij gebruik van een methode Fries. Van leraren wordt verwacht dat zij deskundig zijn om het vak Fries te onderwijzen. Daarvoor geldt onder andere dat leraren over algemene en specifieke didactische kwaliteiten beschikken en dat leraren de Friese taal in voldoende mate beheersen. De Inspectie van het Onderwijs heeft de taak om erop toe te zien dat scholen de kwaliteit van het vak Fries waarborgen.

Bovenstaande beschrijving lijkt voor Fryslân vanzelfsprekend te zijn. De wet schrijft in algemene bewoordingen voor waaraan scholen voor het vak Fries moeten voldoen en van de scholen mag worden verwacht dat zij uitvoering geven aan wat in de wet is vastgelegd. Echter, de realiteit is anders. In de rapportages die de Inspectie van het Onderwijs in 1999 (voortgezet onderwijs), 2001 (primair onderwijs) en 2006 (primair en voortgezet onderwijs) heeft uitgebracht, blijkt dat op verschillende terreinen de kwaliteit van het vak Fries onvoldoende is. De in de rapporten beschreven aanbevelingen en conclusies hebben er nog niet toe geleid dat er op alle fronten vooruitgang is geboekt want uit deze voortgangsrapportage (van 2010) blijkt opnieuw dat de kwaliteit van het vak Fries de nodige zwakke plekken vertoont.

In hoofdstuk 1 van dit rapport zijn verschillende ontwikkelingen beschreven die in de periode van en na het uitbrengen van de voortgangsrapportage van 2006 de context waarin het vak Fries zich bevindt, in positieve zin hebben veranderd. Deze ontwikkelingen zijn op initiatief van met name de provincie Fryslân in gang gezet en hebben er toe geleid dat er in voorwaardelijke zin stappen zijn gezet die kunnen bijdragen aan verhoging van de kwaliteit van het vak Fries. Echter, zowel de resultaten van het survey-onderzoek (2009) en de schoolonderzoeken die de inspectie heeft verricht alsmede de uitspraken die zijn gedaan tijdens een tweetal panelgesprekken met vertegenwoordigers vanuit het primair en voortgezet onderwijs tonen aan dat deze kwaliteitsimpulsen het onderwijs zelf – het leren van de leerlingen – nog onvoldoende hebben bereikt. Wel is het zo dat sommige van de in hoofdstuk 1 geschetste ontwikkelingen op termijn effect kunnen hebben op de kwaliteit van het vak Fries, maar dan is het noodzakelijk dat zowel de overheden, de bevoegde gezagen van de scholen als de leraren die het vak Fries geven zich daarvoor in voldoende mate sterk blijven maken.

Hieronder volgt eerst een korte samenvatting van de resultaten van het onderzoek zoals dat in 2009 is uitgevoerd (9.1). Dit hoofdstuk eindigt met een aantal algemene conclusies (9.2) en aanbevelingen (9.3).

9.1 Samenvatting van de onderzoeksresultaten

Taalsituatie

Er is de afgelopen jaren weinig veranderd in de samenstelling van basisscholen: Friestalige leerlingen zijn in de meerderheid op 52 procent van de basisscholen en 64 procent van de vestigingen voortgezet onderwijs.

Ontwikkelingen in het onderwijs

Uit de schoolbezoeken van de inspectie blijkt dat vooral specifieke kwaliteitszorg op het terrein van het Fries, het aanleren van strategieën en afstemming op verschillen in vaardigheden Fries van leerlingen op basisscholen slecht ontwikkeld zijn. Ondanks de nieuwe methode, die wijdverbreid is, blijven veel basisscholen met differentiatie tobben. Dat geldt ook, zij het iets minder, voor de drietalige basisscholen.

In het voortgezet onderwijs is grotendeels hetzelfde geconstateerd. Ook daar slagen leraren er doorgaans onvoldoende in hun lessen af te stemmen op verschillen tussen leerlingen en is de kwaliteitszorg rond Fries weinig ontwikkeld. Ook in het voortgezet onderwijs is een nieuwe methode ingevoerd, maar ook daar heeft dat niet geleid tot een hogere mate van differentiatie in de lessen.

Uit het survey-onderzoek komt naar voren dat er meer beleid is van scholen en ook van sommige besturen op het gebied van het Fries. Directeuren onderzoeken de taalsituatie van leerlingen vaker systematisch dan in 2005, zowel in het basisonderwijs als in het voortgezet onderwijs. In het basisonderwijs zijn meer taalcoördinatoren werkzaam, die zich ook inspannen voor het Fries (naast Nederlands en vaak ook Engels). Er zijn op meer scholen taalbeleidsplannen waar het Fries deel van uitmaakt. De nieuwe methoden Fries voor de basisschool en het voortgezet onderwijs hebben snel ingang gevonden op de scholen. In de randvoorwaardelijke sfeer zijn op deze punten duidelijke verbeteringen in vergelijking met de eerdere onderzoeken van de inspectie.

Een belangrijke randvoorwaarde voor het vak Fries, bevoegde leraren, wordt echter vaak niet vervuld. In het basisonderwijs is een vijfde van de leraren niet bevoegd en van 28 procent is de bevoegdheid bij directeuren niet bekend. In het voortgezet onderwijs is naar schatting 40 procent van de leraren die Fries geven niet bevoegd voor dat vak.

Genormeerde en methodeonafhankelijke toetsen zijn er voor Fries niet voorhanden. Wel wordt er voor begrijpend lezen in groep 8 nu één ontwikkeld. Deze toetsen zouden het gericht werken aan de leerprestaties van leerlingen een sterke impuls kunnen geven.

De tijd die scholen besteden aan het vak Fries is in de onderbouw van het basisonderwijs toegenomen, maar verder onveranderd. In het basisonderwijs is vaker dan voorheen sprake van een doorgaande lijn, ten gevolge van de nieuwe methode. In het voortgezet onderwijs kunnen leerlingen op verschillende vestigingen examen doen in het Fries, maar de aantallen examenkandidaten blijven evenals in voorgaande jaren zeer klein. Niet alle scholen in het voortgezet onderwijs waar zo'n examen mogelijk is, bieden ook een doorgaande lijn voor het Fries. Contacten tussen basisscholen en scholen voor voortgezet onderwijs over het Fries zijn schaars en leiden niet tot een doorgaande lijn tussen deze twee onderwijssoorten.

In het speciaal onderwijs is de positie van het Fries niet veranderd. Als vak is het marginaal gebleven, maar het Fries speelt wel een rol in informele contacten op school.

Natuurlijk heeft de inspectie tijdens haar schoolbezoeken ook goede lessen Fries gezien, waar juist ingespeeld wordt op de verschillen tussen leerlingen en er gericht gewerkt wordt om leerlingen veel te laten leren over en in het Fries. Helaas vormen deze lessen nog teveel een uitzondering op de regel, maar het kan dus wel.

9.2 Algemene conclusies

Onderstaande conclusies zijn gebaseerd op het in dit rapport gepresenteerde onderzoek en de panelgesprekken met leraren en schoolleiders over de voorlopige resultaten.

- Tussen wens en werkelijkheid. De ambities voor het Fries, zoals in de nota *Boppeslach* van de provincie (2006) geformuleerd voor 2015 zijn fors. De onderwijswerkelijkheid staat daar nog ver van af. Ook de ambities uit de derde bestuursafspraken Friese taal en cultuur 2001-2010 zijn nog niet allemaal gerealiseerd. In de klassen zelf verandert er te weinig en te langzaam.
- Wat steken de leerlingen op van de lessen Fries? Weliswaar is de pedagogisch-didactische basis vergelijkbaar met andere lessen, maar er wordt nauwelijks opbrengstgericht gewerkt, waarbij leraren rekening houden met de talige mogelijkheden van leerlingen. Het betreft hier een gemiddelde; de inspectie heeft natuurlijk ook goede lessen bijgewoond maar deze vormen teveel de uitzondering op de regel.
- Draagvlak voor het vak Fries. Het is de vraag of er voldoende maatschappelijk draagvlak is om voor het vak Fries, zowel kwantitatief als kwalitatief, meer ruimte te maken. Het begrip 'taaltrots' speelt daarbij een wezenlijke rol; een deel van de scholen is enthousiast voor het Fries. Daar is dus wel degelijk draagvlak, maar dat geldt zeker niet voor alle scholen. Een deel geeft alleen Fries omdat het moet. Directeuren maken ook uiteenlopende inschattingen over het draagvlak onder ouders; niemand is optimistisch. Verder is het beleid en de cultuur in veel scholen onvoldoende ondersteunend om van het Fries ook echt iets te maken.
- Duidelijkheid rechten en plichten scholen. Scholen en besturen weten onvoldoende waar ze aan toe zijn als het gaat om het aanvragen van een ontheffing bij de provincie voor het vak Fries. De beleidsregel hierover is onder revisie.
- Onderwijstijd voor Fries. Er wordt relatief weinig tijd besteed aan het onderwijs in de Friese taal en daarom is het de vraag of in deze beperkte tijd alle kerndoelen Fries voldoende aanbod kunnen komen. In het voortgezet onderwijs geven de meeste scholen het minimaal verwachte ene lesuur in de week; in het basisonderwijs haalt minder dan twee derde de verwachte drie kwartier per week.
- Toezicht door inspectie. Betrouwbare gegevens over de leerresultaten van leerlingen ontbreken. De inspectie kan hierdoor onvoldoende inhoud geven aan haar toezicht. De inspectie kan ook niet goed handhaven, bij gebrek aan een heldere ontheffingsregeling.
- Beleidsontwikkeling school en bestuur. Hier is het nodige gebeurd, er is op een aantal scholen meer beleid te zien. Maar dat betekent niet automatisch dat er dan in de klassen ook iets verandert.
- Bewaken kerndoelen en doorgaande lijn. Er zijn verbeteringen in dekking van de kerndoelen door het aanbod. De vraag is wel wat leerlingen kunnen leren op de scholen die weinig tijd voor Fries inroosteren. De doorgaande lijn is verbeterd, maar vooral tussen basis en voortgezet onderwijs blijft het stagneren.
- Bevoegdheden leraren. Dit is nog steeds zorgwekkend. Teveel leraren geven onbevoegd les en er is weinig actie van scholen en besturen op dit punt.
- Differentiatie in lessen. Ondanks nieuwe methoden is dit nog steeds slecht ontwikkeld. Zo wordt er veel te weinig rekening gehouden met de talige achtergrond van leerlingen (al dan

niet Friestalig), in combinatie met de normale verschillen die er altijd tussen leerlingen bestaan.

- Genormeerde methode-onafhankelijke toetsen. Deze ontbreken grotendeels en dit bemoeilijkt vormen van differentiatie. De kerndoelen zijn niet vertaald in beheersingsdoelen voor verschillende leerlingengroepen en de beheersing van de Friese taalvaardigheden is daardoor niet vast te stellen.
- Ontwikkelen van materialen. Dit is gebeurd, onder meer nieuwe methoden voor zowel het basis- als voortgezet onderwijs en scholen hebben die materialen ook in hoge mate aangeschaft. Maar dat blijkt dus niet voldoende voor een verbetering van het onderwijs in de klas.
- Deskundigheid. Van het aanbod van de lerarenopleidingen (pabo en tweedegraads lerarenopleiding) om een bevoegdheid te halen wordt spaarzaam gebruik gemaakt. De gevraagde inspanning is voor velen te hoog in relatie tot het te behalen diploma en wat dit voor het werk in de scholen oplevert (te gering extra civiel effect).

9.3 Aanbevelingen

Onderstaande aanbevelingen zijn vooral gericht op de verbetering van het onderwijs(aanbod) in de klassen.

- De inspectie wil handhaven op de verplichting van scholen om Fries aan te bieden. Dat veronderstelt dat het ontheffingsbeleid van de provincie Fryslân moet zijn uitgekristalliseerd en geactualiseerd.
- Scholen moeten – vanuit de geldende kerndoelen - opbrengstgericht aan Fries gaan werken en daarbij het leerstofaanbod afstemmen op de (talige) capaciteiten van de leerlingen (hangt samen met volgende aanbeveling).
- De kwaliteit van het onderwijs in het Fries wordt weer onderzocht door de inspectie zodra de leerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs kunnen worden gevolgd aan de hand van een genormeed toets- of leerlingvolgsysteem voor Fries. De provincie Fryslân zal hierbij een regisserende rol kunnen vervullen om zo opbrengstgericht werken in de scholen mogelijk te maken.
- In het basisonderwijs moeten de bekwaamheden/bevoegdheden Fries worden verduidelijkt. Lerarenopleidingen moeten zorgen voor een laagdrempelig aanbod voor de verbetering van de bekwaamheid en uiteindelijk de bevoegdheid van leraren Fries. Regie vanuit de provincie Fryslân lijkt hiertoe noodzakelijk.

Het bestaande onderwijs in het Fries kan veel beter. Gegeven de ontwikkelingen van de afgelopen tien jaar is dit niet vanzelfsprekend. Bovenstaande aanbevelingen zijn daarom gericht op directe verbetering van de bestaande lessen. Dit heeft alleen kans van slagen indien bestuurders en schoolleiders zelf voluit hun verantwoordelijkheid nemen voor goed onderwijs Fries in de tweetalige provincie Fryslân. Het inspectieonderzoek maakt duidelijk dat ook dit niet vanzelfsprekend lijkt; complicatie is dat binnen en buiten de scholen de steun voor het Fries beperkt is. Een sterkere taalcultuur in Fryslân zou de kwaliteitsverbetering zeer ondersteunen.

Bijlage I: Kerndoelen Fries

Primair onderwijs

Mondeling taalonderwijs

1. De leerlingen ontwikkelen een positieve attitude ten opzichte van het gebruik van Fries door henzelf en anderen.
2. De leerlingen leren informatie te verwerven uit gesproken Fries. Het gaat om teksten die informatie geven, plezier verschaffen, meningen of aanwijzingen bevatten over voor hen bekende onderwerpen.
3. De leerlingen leren zich naar inhoud en vorm in het Fries uit te drukken in situaties uit hun dagelijks leven waarin zij informatie vragen of geven over een onderwerp waarmee zij vertrouwd zijn.

Schriftelijk taalonderwijs

4. De leerlingen leren informatie te verwerven uit teksten in het Fries in frequent voorkomende teksttypen (zoals artikelen in jeugdrubrieken, liedjes, verhalen).
5. De leerlingen leren eenvoudige teksten in het Fries te schrijven over alledaagse onderwerpen met het doel met anderen over die onderwerpen te communiceren.

Taalbeschouwing, waaronder strategieën

6. De leerlingen verwerven een woordenschat van frequent gebruikte Friese woorden en strategieën voor het begrijpen van voor hen onbekende woorden.

Voortgezet onderwijs

Er zijn op grond van artikel 11e van de WVO voor Friese taal en cultuur kerndoelen geformuleerd die in de provincie Fryslân dezelfde status hebben als de algemene kerndoelen op grond van artikel 11a van de WVO. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen kerndoelen die voor alle leerlingen verplicht zijn (1–3), en kerndoelen die anders zijn uitgewerkt voor leerlingen die de Friese taal als tweede taal spreken (4a–6a), en voor leerlingen voor wie Fries de moedertaal is (4b–6b).

Deelnemer in een tweetalige cultuur

1. De leerling leert de betekenis onderkennen van de tweetalige Friese cultuur voor het dagelijks leven en leert deze te vergelijken met situaties in de rest van Nederland en daarbuiten.
2. De leerling leert aan de hand van voorbeelden de specifieke kenmerken van de Friese cultuur begrijpen en deze in verband te brengen met de historische achtergronden daarvan.
3. De leerling leert aan de hand van voorbeelden het belang van Friese cultuuruitingen onderkennen (teksten, muziek, toneel, film, TV en radio) en de betekenis die hij daaraan hecht onder woorden te brengen.

Voor leerlingen met Fries als tweede taal en voor leerlingen met Fries als moedertaal

- 4a De leerling leert om via voor hem zinvolle contexten een Friese woordenschat op te bouwen door verschillende strategieën toe te passen.
- 5a De leerling leert informatie op te zoeken en te ordenen uit schriftelijke en digitale Friestalige bronnen op basis van vragen over onderwerpen binnen zijn eigen belangstellingssfeer.

- 6a De leerling leert een informeel gesprek in het Fries te voeren met leeftijdgenoten over onderwerpen uit zijn dagelijks leven.

Voor leerlingen met Fries als moedertaal

- 4b De leerling leert zich mondeling en schriftelijk begrijpelijk uit te drukken en zich te houden aan taalconventies die voor het Fries gelden (spelling, grammaticaal juiste zinnen, woordgebruik).
- 5b De leerling leert het belang van het communiceren volgens gangbare taalregels van het Fries in formele situaties ontdekken (werkoverleg, planning, discussie).
- 6b De leerling leert Friese verhalen, gedichten en informatieve teksten te kiezen en te lezen die tegemoet komen aan zijn belangstelling en zijn belevingswereld uitbreiden.

Bijlage II: Waarderingskader Fries Primair Onderwijs

Kwaliteitsaspect 1 Kwaliteitszorg
1.1 De school heeft voldoende inzicht in de kenmerken van haar leerlingenpopulatie.
1.2 De school evalueert systematisch de kwaliteit van de opbrengsten van het Fries.
1.3 De school evalueert systematisch de kwaliteit van het onderwijs in de Friese taal en cultuur.
1.3 De school werkt planmatig aan verbeteractiviteiten ten behoeve van de Friese taal.
1.4 De school borgt de kwaliteit van het onderwijs in de Friese taal en cultuur.
1.6 De school rapporteert aan belanghebbenden inzichtelijk over de gerealiseerde kwaliteit van het Fries.
Kwaliteitsaspect 2 Aanbod Friese taal
2.1 Het aanbod voor Fries is dekkend voor de kerndoelen.
2.2 De leerinhouden Friese taal in de verschillende leerjaren sluiten op elkaar aan.
2.3 De school biedt leerlingen met verschillende taalachtergronden leerinhouden aan voor Fries die passen bij de onderwijsbehoeften van die leerlingen.
Kwaliteitsaspect 3 Tijd
3.1 Er wordt voldoende onderwijstijd gepland voor Fries.
Kwaliteitsaspect 4 Didactisch handelen
4.1 De leraren realiseren bij Fries een taakgerichte werksfeer.
4.2 De leraren leggen in de lessen Fries duidelijk uit.
4.3 De leraren geven in de lessen Fries expliciet onderwijs in strategieën voor het begrijpen van Friese woorden en teksten.
4.4 De leraren dragen in de lessen Fries met behulp van leer- en hulpmiddelen bij aan een uitdagende leeromgeving.
Kwaliteitsaspect 5 Afstemming
5.1 De leraren volgen de taal- en leesvorderingen Fries van hun leerlingen systematisch.
5.2 De leraren stemmen de instructie en verwerking bij Fries af op de onderwijsbehoeften van de leerlingen.
5.3 Het taalgebruik van de leraren past bij de taalbehoefte van de leerlingen.
Kwaliteitsaspect 6 Actieve rol leerlingen
6.1 De leerlingen zijn tijdens de lessen Fries actief betrokken bij onderwijsactiviteiten.
Kwaliteitsaspect 7 Toetsing
7.1 De leraren gebruiken methodeonafhankelijke toetsen voor het bepalen van de vorderingen op het gebied van de Friese taal.

Bijlage III: Waarderingskader Fries Voortgezet Onderwijs

Kwaliteitsaspect 1 Kwaliteitszorg
1.1 De school heeft voldoende inzicht in de kenmerken van de leerlingenpopulatie.
1.2 De school evalueert systematisch de kwaliteit van de opbrengsten van het Fries.
1.3 De school evalueert systematisch de kwaliteit van het onderwijs van de Friese taal en cultuur.
1.4 De school werkt planmatig aan verbeteractiviteiten ten behoeve van de Friese taal.
1.5 De school borgt de kwaliteit van de Friese taal en cultuur.
1.6 De school rapporteert inzichtelijk aan belanghebbenden over de gerealiseerde kwaliteit van het onderwijs in de Friese taal en cultuur.
Kwaliteitsaspect 2 Aanbod Friese taal
2.1 Het leerstofaanbod Friese taal en cultuur in de onderbouw voldoet aan de wettelijke vereisten.
2.2 Het leerstofaanbod Fries in de verschillende leerjaren sluit op elkaar aan.
2.3 Het leerstofaanbod Friese taal en cultuur is afgestemd op de onderwijsbehoeften van individuele leerlingen
Kwaliteitsaspect 3 Tijd
3.1 Er wordt voldoende onderwijstijd gepland voor Fries.
Kwaliteitsaspect 4 Didactisch handelen
4.1 De leraren geven de leerlingen in de lessen Friese taal en cultuur zicht op doel, nut en samenhang van de lesactiviteiten.
4.2 De leraren leggen in de lessen Friese taal en cultuur duidelijk uit.
Kwaliteitsaspect 5 Afstemming
5.1 De leraren stemmen hun didactisch handelen af op verschillen in ontwikkeling tussen leerlingen
5.3 Het taalgebruik van de leraar past bij de taalbehoefte van de leerlingen.
Kwaliteitsaspect 6 Actieve rol leerlingen
6.1 De leerlingen zijn betrokken bij onderwijsactiviteiten in het Fries.
Kwaliteitsaspect 7 Toetsing
7.1 De leraren gebruiken een samenhangend systeem van instrumenten en procedures voor het volgen van de prestaties van de leerlingen op het gebied van Friese taal en cultuur.

Literatuur

Berie foar it Frysk (2009). *Fryskyn it fuortset ûnderwiis*.

Inspectie van het Onderwijs (2010). *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2008-2009*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2006). *De kwaliteit van het vak Fries in het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs in de provincie Fryslân*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2001). *Het onderwijs in het Fries op de basisscholen in Fryslân: De stand van zaken*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (1999). *Fries in de basisvorming, evaluatie van de eerste vijf jaar*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Provincie Fryslân (2006). *Boppeslach. Onderwijsnota*.

Provincie Fryslân (2001). *Derde bestuursafpraak Friese taal en cultuur 2001-2002*.

Provincie Fryslân (z.j.). *Beleidsplan Friese taal 2008-2010*.

Ruijven, E.C.M van (2004). *Onderwijseffectiviteit in Fryslân. Onderzoek naar de onderwijsresultaten van de leerlingen en de kwaliteit van het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs in Fryslân*. Leeuwarden: Fryske Akademy.

Ruijven, E.C.M. van en J. Ytsma (2007). *Trijetalige skoalle yan Fryslân*. Leeuwarden: Fryske Akademy.

Oosterloo, A. en H. Paus (red.) (2005). *Fries aan bod: Leerplan Fries voor het Primair Onderwijs*.

Oosterloo, A. en H. Paus (red.) (2008). *Werken aan kwaliteit van taalonderwijs in Fryslân*.

Cedin (z.j.). *Meertaligheid – voorschools en primair*.

Colofon

Inspectie van het Onderwijs
Postbus 2730 | 3500 GS Utrecht
www.onderwijsinspectie.nl

2010-38 | prijs € 8,-
ISBN: 978-90-8503-221-2
Postbus 51-nummer: 22DW2010B238

Exemplaren van deze publicatie zijn te bestellen bij Postbus 51: bel 0800-8051 (gratis) of kijk op www.rijksoverheid.nl. De medewerkers zijn op werkdagen telefonisch bereikbaar van 08.00 tot 20.00 uur.

© Inspectie van het Onderwijs | oktober 2010

